

МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

СОШ №12"

<p>Рассмотрено на заседании МО Руководитель МО учителей родных языков <i>А. П. Михадова</i> Протокол №1 от 31.08.2023 г.</p>	<p>«Согласовано» Зам.директора по УВР <i>М. В. Кудейкина</i> М. В. Кудейкина "31" 08 2023 г.</p>	<p>УТВЕРЖДЕНО Директор «МБОУ СОШ №12» <i>М. М. Магомедова</i> М. М. Магомедова " " " 2023 г.</p>
--	--	--

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета

«Родной язык (кумыкский)»

для 5-9 классов среднего общего образования
на 2023-2024 учебный год

Составитель: Акаимова Саламат Абакаровна
учитель родного языка и литературы

Магъачкъала — 2023

ИЧДЕЛИК

БАЯНЛЫКЪ СЕЗ.....	4
АНА ТИЛГЕ УЪЙРЕТИВНИ ИЧДЕЛИГИ.....	13
5-нчи клас.....	13
6-нчы клас.....	14
7-нчи клас.....	16
8-нчи клас.....	19
9-нчу клас.....	20
5-9-НЧУ КЛАСЛАРДА «КЪУМУКЪ ТИЛ» ПРЕДМЕТНИ УЪЙРЕНИВДЕ ОХУВЧУЛАР ЕТИШМЕ ГЕРЕКЛИ ПЛАНЛАШДЫРЫЛГЪАН ГЪАСИЛЛЕРИ Энчили гъасиллери.....	22

Метапредметлик гъасиллери.....	26
Предметлик гъасиллери.....	33
5-нчи клас.....	33
6-нчы клас.....	36
7-нчи клас.....	39
8-нчи клас.....	42
9-нчу клас.....	45
ТЕМАТИКА ПЛАНЛАШДЫРЫВ.....	48
5-нчи клас.....	48
6-нчы клас.....	54
7-нчю клас.....	59
8-нчю клас.....	63
9-нчу клас.....	67
БАЯНЛЫКЪ СЁЗ	

Программаны умуми сыпатлав

Аслу школалар учун яратылгъан ана тилден программа Федерал пачалыкъ билим берив стандартны аслу умуми билим берив ва мисал гъисапда онгарылгъан аслу билим берив программаны талапларына кюрчюленип тизилген. Шо стандартларда муаллимлени ишинде янгы педагогика къайдаланы къоллав масъалалары, охувчуланы хас айрылыкълары, оланы чагъы, билим ва оъсюв даражалары, гъалиги жамият яшавуну талаплары, милли школаланы ишини бай сынавлары ва илму-ахтарыв ишлер гёз алгъа тутулгъан.

Янгы программа бизин миллетибизни маданиятын, ана тилин теренден уйренивге, оланы сакълавгъа ва оьсдюрювге, ана тилде аслу умуми билим алывда янгы имканлыкълар болдурувгъа, тилибизде халкъыбызны милли хасиятларын сакълавгъа бакъдырылгъан. Шолайлыкьда, билим берив программа гъар охувчуну билим даражаларын артдыривгъа эркин ёл ача, ону класда яда уйде озбашына чалышагъанда интернет булан пайдаланмагъа, билимин ва тарбиясын артдырмагъа генг имканлыкълар бере.

Къумукъ тил – къумукъ халкъны тили. Ана тил миллетни кюрчюсю бола: ана тил болмаса, миллет де болмай. Халкъны тарихи, маданияты, адаткъылыкълары ана тил булан тыгъыс байлавлукьда. Мактапларда ана тиллени абурун гётермек учун кёп чаралар гёрюле. Къумукъ тилде юрюлеген дарслар жамият къуллугъун кюте: олар миллетибизни менлигин сакълай, ана тилде гъакълашыв, къатнашыв чараланы кютегенден къайры да, халкъны маданият байлыгъын артдыра, пикир этив мердешлерин камиллешдире.

Умуми школада 5-9-нчу класларда «Къумукъ тил» предметни уйренивде шулай **муратлар** салына:

- ана тилни къумукъ халкъны тарихи ва маданияты булангъы тыгъыс байлавлугъун гёрсетип, ону къумукъ халкъны милли маданиятын йимик къабул этип, тил миллетни менлигин сакълайгъан къуралланы бириси экенни англатыв;

- охувгъа, билим алывгъа охувчуланы гъаваслыгъын, иштагълыгъын тувдурув, оланы охув мердешлерин оьсдюрюв; ана тилге асырап янашма уйретив, ону эстетика, къылыкъ якъдан адамны оьсювюне этеген таъсирин гёрсетив;

- гъар гюнлюк яшавунда ва охув гъаракатында кьумукъ тилде уста кюйде сёйлеме уйретив, сёйлев тилин байытив, ону чеберлигин артдырив, аслу умуми охув усталыкъланы ва гъаракатланы бойсындырив;

- терен билим берив, кьумукъ тилни кьурулушун, ону аваз системасын, сёз байлыгъын, морфология, синтаксис, пунктуация ва тюзъязыв нормаларын уйретив, яшланы адабият тилни кьайдаларына кюрчюленип сёйлемеге ва язмагъа уйретив, оланы сёз хазнасын байытив, тилни гъакъында бир-бир умуми илму англавлагъа уйретив.

- ана тилни уйренивге бакъдырылгъан яратывчулукъ иш бажарывларын камилешдирив, охувчу яшларда наслудан наслугъа бериле гелген кьумукъ халкъны асил хасиятларыны уьлгюлерин болдурув. Шону кюрчюсюнде яш наслуда жамиятны алдында оз борчларын кютме гъазирлик, таза кьылыкълы, оз инсан хасиятдагъы жамият ишлени яхшылашдырмакъ учун чалышывда талмайгъан, тюзлюкню, гертиликни кьайратлы кюйде якълама гъазир хасиятланы болдурмакъ, демек, патриотланы тарбияламакъ.

Умуми школада кьумукъ тилни уйретивни борчлары:

- охувчулагъа дюньяда адамланы ва жамият аралыкъларын гелишдиривде, халкъны тарихин, милли маданиятын, яшавун уйренивде тил кютеген кьуллукъларын билдирив;

- фонетикадан, лексикадан, сёз яратывдан, морфологиядан, синтаксисден, стилистикадан, тюзъязывдан ва пунктуациядан программада белгиленген озлчевдеги билимлени сёйлев ва языв тилде кьоллама уйретив; шо кюрчюде охувчуланы мекенли тюзъязыв ва пунктуация билимлерин ва англавларын болдурув;

- охувчуланы китап булан ишлемеге, билимлерин озбашына толумлашдырмагъа уйретив, тюрлю-тюрлю китаплардан, журналлардан,

сёзлюклерден, газетлерден, Интернетден, илму макъалалардан, адабият асарлардан, тестлерден пайдаланма уыйретив;

- тилни чалынывуну гёзеллигин, ону байлыгъын, сёз яратывдагъы имканлыкъларын, чеберлик янларын ва оьзге байлыкъларын гёрсетип, сёйлев ва языв тилни чеберлиги инсанны культурасыны хас айрылыкъларыны бириси экенин билдирив;

- кьумукъ тилде язылгъан гёрмекли чебер асарланы тилине асасланып, тилибизни чеберлигин, ону гёзеллигин, сёзню чеберлик гючюн гёрсетип, ана тилни стил якъдан чеберлигине ес болмагъа болушлукъ этив;

- тилни кьурулушу булан, ону оьсюв кьайдалары булан, стилистика ресурслары булан, аслу нормалары булан байлавлу маълуматлагъа ес этив; охувчуланы охув ва языв культурасын, тюрлю-тюрлю сёйлев гьаракатларын болдурув, сёйлев ва языв тилге хас нормаларын кьоллама уыйретив;

- кьатнашыв чараланы яшавгъа чыгъармакъ учун диалог ва монолог кьайдалар булан байлавлу тизив мердешлени болдурув, ана тилни уыйренивге бакъдырылгъан яратывчулукъ иш бажарывларын камиллешдирив, охувчу яшларда наслудан наслугъа бериле гелген кьумукъ халкъны асил хасиятларыны уьлгюлерин болдурув. Шону кюрчюсюнде яш наслуда жамиятны алдында оьз борчларын кютме гьазир, таза кьылыкълы, оьр инсан хасиятдагъы, жамият ишлени яхшылашдырмакъ учун чалышывда талмайгъан, тюзлюкню, гертиликни кьайратлы кюйде якълама гьазир хасиятланы болдурмакъ, демек, патриотланы тарбияламакъ.

Охув предметни умуми сыпатлав

Янгы стандартлар охувчуланы гъар класгъа гёре алынма герек билимлерин, бажарывлукъларын, тюрлю гъаракатларын: предметден алынагъан билимлер, дарсда берилген англавланы теренлигин, предметлени бири-бири булангъы байлавлугъун ва озюне хас натижаланы токъташдыра. Шо натижалар охувчуланы бажарывлукъларыны кемеклиги булан оланы гъакълашыв, тил ва маданият булан байлавлу бажарывлукъларын артдыра.

Ана тил къумукъ халкъны милли маданиятында гёрмекли ер тутагъанны билдирив, ону охув-билим алывда, адамны яратывчулугъунда, къылыкъ-тарбия алыв ёлунда ойнайгъан къуллугъун аян этив. Охувчуну ана тилге бакъгъан якъдагъы сюювюн артдырив, ону булан октем болма уйретив, милли маданият гысапда ону тазалыгъын якълав ва сёйлев пагъмусун артдырив. Сёйлейгенде, озюню ойларын айтагъанда герек чакъы сёз байлыгъын болдурув ва тилни тюрлю-тюрлю грамматика къуралларын къоллап билив, сейлейгенде тилини чеберлигине тергев берип, озю озюню тилини чеберлик даражасына багъа берип болагъан бажарывланы тувдура.

Тилге уйренивде охувчулар етишме герекли *предметлик бажарывлукълар* шулардыр:

- адабият тилни нормалары булан байлавлу башлапгъы англавлагъа ес болмакъ, лакъырлашывда тюз сейлевню ёругъун сакъламакъ;
- гечилген англавлагъа гёре орфографиядан, пунктуациядан алынагъан билимлени озлер къургъан яда берилген текстлерде тюз къоллап бажармакъ;
- озю язгъан яда бирев язгъан текстни тергеп, тюзлемек (текстни тергейгенде ана тил предметден алынгъан билимлерин тюз къолламакъ).

Тилчилик бажарывлукълар булан байлавлу гъасиллер:

- тилни кьурулушун, ону оьсювюн, нормаларын, охувчуланы сёз байлыгыын ва оланы сёйлевюн грамматика якъдан байытмакъ;
- программада гёрсетилген тил булан байлавлу аслу маълуматланы билмек ва оланы англатьп бажармакъ;
- тюрлю-тюрлю сёзлюклер, китаплар, газетлер булан пайдаланып болмакъ.

Охувчуларда *маданиятлыкь* бажарывлукълар (культурологические компетенции) болдурулсун учун оланы билим хазнасында шулай англавланы яратма тюше:

- ана тил кьумукь халкъны милли маданиятында гёрмекли ер тутагъанны билдирмек, ону охув-билим алывда, адамны яратывчулугъунда, кылыкьтарбия алыв ёлунда кютеген кьуллугъун англамакъ;
- кьумукь тилни оьзюне хас болагъан белгилерин, сёйлевде кьолланагъан кылыкь нормаларын, янгыз кьумукь тилге хас болагъан сёзлени маъналарын токъташдырып билмек.

Программа гьакълашыв-гьаракатчылыкь къайдада тизилген. Шо къайдагъа гёре берилеген материал охувчуну билимин ва ону гьаракатчылыкь ругъун теренлешдирмек булан байлавлу.

Курсну гьар бёлюмю эки блокдан тизилген: биринчи блокда тил булан байлавлу англавлар бериле, экинчисинде буса, шо тил булан байлавлу англавланы уйренегенде, не йимик охув гьаракатланы кьоллама тюшегени гёрсетилген.

Ана тил курсну гьакълашыв-гьаракатчылыкь къайдада юрютюв ва предметлени бир-бири булангъы байлавлугъун гёз алгъа тутуп иш гёрюв охувчуланы тюзьязыв ва тюз сёйлев пагьмуларын артдыражагъы белгили.

Охуп-язып билегенни гёрсетеген алааматлар шулардыр:

а) *гъакълашыв универсал охув гъаракатлары*: авуз тилде яда языв тилде сёйлейгенде, объюню ойларын айтагъанда таман чакъы сёз байлыгъы болмакъ, ва тилни тюрлю-тюрлю грамматика къуралларын къоллап билмек;

б) *уьйренив универсал гъаракатлары*: масъаланы етдиринкли кюйде салып бажармакъ; охувчуланы логика ойлашывун объдюрювде кёмек этмек, оланы китап булан ишлемеге, билимлерин озбашына толумлашдырмагъа уьйретмек; тил булан байлавлу тарыкъ информацияны табып, ону бир системагъа гелтирип билмек, охувда компьютер булан байлавлу янгы технологияланы къоллама уьйренмек, аслу ва экинчи даражалы информацияны айырып билмек;

в) *низамлашдырыв (регулятивные) универсал охув къайдалары*:

- гъаракатчылыкъ ишинде мурад тутуп билмек,
- объю-объюн тергеп ва тюзлеп билмек,
- сейлейген къайдасына тергев берип объюне багъа берип бажармакъ.

Гъасили, школа умуми культурасы булангъы, жележекде объюню охувун орта ва оьр ожакъларда давам этип болагъан адамны гъазирлей.

Ана тилни мактап курсунда, охутувда алгъа салынагъан борчлагъа къыйышывлу этилип, фонетиканы, лексиканы, сёз яратывну, морфологияны, синтаксисни, тюзъязывны, пунктуацияны, стилистиканы бёлюклеринден тангланьп алынган билимлер, шолай да жамиятны яшавунда бизин тилни кютеген къуллукълары, ону объсювюню даражасы ва озге тюрлю маълуматлар берилген.

Школада ана тилни уьйренивню курсуну материаллары класлагъа гёре шулай ерлешген: V, VI ва VII класларда фонетика, лексика, сёз яратыв, морфология ва тюзъязыв уьйретиле. Синтаксисни тизимли курсу VIII ва IX класларда уьйрениле. Тек синтаксисден ва пунктуациядан аслу англавлар, I—IV

класларда уйренилген материалны такрарлагъан сонг, V класда да бериле. Шо гележекде морфологияны ва синтаксисни бир-бири булан байлавлукъда уйренивню гъакъындагъы агъамиятлы методика идеяны яшавгъа чыгъармагъа ва охувчулагъа синтаксисден, пунктуациядан ва сёйлевден берилеген англавларда синтаксисни курсун тизимли кюйде охума башлагъынча хыйлы алда къурмагъа имканлыкъ бере.

Йылыны башында ва ахырында гечилген материалны такрарламакъ учун программада сагъатлар гёрсетиле, дарсланы юрютювню мекенли шартларына къарап, муаллим шо сагъатланы къоллай. Муаллим V—IX класлар учунгъу курсларда белгили янгы материал да къошулагъанын билмеге герек. Шолай материалны уьстюнде ишлев экинчилей къайтып уйренмекни тюгюл, янгыз такрарлавну ва теренлешдишивню талап эте.

Аслу школада «Къумукъ тил» курсну мурады охув гъаракатны предметлени бир-биринден алынагъан ва предметни оьзюнден алынагъан мурадларындан гъасили бола. Шо мурадлагъа етишмеге охувчуланы бажарывлары булан байлавлу къарав кёмек эте. Шо къаравда юрюлеген дарслар охувчуланы гъакълашыв, тилчилик, маданиятчылыкъ англавларын болдура.

Гъакълашып бажарывлукъ гъакълашывну тюрлю-тюрлю къайдалары булан пайдаланып билмекни, охув ва языв тил культурасын камиллешдишивню, охувчуну къатнашывгъа гъазирлигин, айтагъан ойларын ойлашып айтмакъны, яшланы оьмюрюне, сынавуна, умуми школада гъар девюрге хас болагъан психология айрылыкъларына гёре тилни гъар тюрлю ситуацияларда къоллап билмекни талап эте.

Тилчилик бажарывлукълар тил кютеген ишаралыкъ ва жамият къуллукъларын англав, тилни къурулушун, ону оьсювюн, нормаларын, охувчуланы сёз байлыгъын ва оланы сёйлевюн грамматика якъдан байытыв,

охувчулагъа герек чакъы тил булан байлавлу аслу маълуматланы билив ва оланы англатып бажарыв, тюрлю-тюрлю сёзлюклер булан пайдаланыв билимлени кёмеклиги булан таъмин этиле.

Охувчуларда культуралыкъ бажарывлар болдурулсун учун оланы билим хазнасында шулай англавланы яратма тюше:

- а) кьумукъ тилни кьумукъ халкъны тарихи булангъы байлавну аян этив;
- б) ана тил кьумукъ халкъны милли маданиятында гёрмекли ерни ту-тагъанны билдирив;
- в) ана тилни охув-билим алывда, адамны яратывчулукъ ишинде, кылыкъ-тарбия алыв ёлунда кютеген кьуллугъун билдирив;
- г) кьумукъ тилни объюне хас болагъан белгилерин, сёйлевде кьолла-нагъан кылыкъ нормаларын, янгыз кьумукъ тилге хас болагъан сёзлени маъналарын, къалиплерин гёрсетип бажарыв.

Программа гъалиги методикагъа хас болагъан тюшонюв-гъакълашыв (сознательно-коммуникативный) ва чалышывчулукъ (деятельностный) къаравлагъа янашып тизилген.

Тюшонюв-гъакълашыв къайдада 5-9-нчу класларда кьумукъ тилге уйретивни аслу ёллары шулардыр.

Гъакълашыв къайда тилге уйретивни мурадын токъташдыра: охувчуну гъакълашыв бажарывларын болдура. Бу къайданы яшавгъа чыгъарыв охувчуланы сёйлев гъаракатында билим ва уйрениш мердешлерин тувдура. Гъакълашыв къайда охув процесс сёйлев гъаракатын теренлешдиривге бакъдырылма герекни, охув процессни нечакъы бола буса адатлангъан кьумукъ тилде сёйлевге ювукълашдырмакъны талап эте. Кьумукъ тил дарсларда юрюлеген бары да ишлер шо талап булан байлавлу юрюлме тюше. Сёйлев

тилге сёйлей туруп уйренмек – гъакълашыв къайданы хас айрылыгъы гысаплана.

Тюшонюв принципге гёре тил материалы яшланы охувгъа уйретивде аслу охув материалы гысаплана. Тил булан байлавлу аламатланы тюшонюп англав къумукъ тилде эркин сёйлевню шартларындан бириси гысаплана. Гъакълашыв ва тюшонюв къайдалар биригип методика илмуда тюшонювгъакълашыв къайданы яратгъан.

Умуми охувда салынгъан масъалаланы натижа береген кюйде чечилмекни аслу мурады – сёйлев ва языв тилни оър даражада къоллап билмек. Тилчилик кюрчюсюнде гъакълашыв ва маданият компетенцияларын болдурув – «Къумукъ тил» предметни аслу мурады бола. Гъакълашыв ва маданият компетенциялар тил оьсдюрюв дарсларда амалгъа геле, тилчилик компетенция буса тилни системасын уйренегенде яратыла.

Шу программа эки гесекден тизилген: «Тилни къурулушу» ва «Байлав тилни оьсдюрюв». Эки де бёлюк бир-бири булан тыгъыс кюйде байлавлу, неге тюгюл байлавлу тилни оьсдюрюв тилни къурулушуна, ону нормаларына кюрчюленген. Шо саялы тилни грамматика формаларын, къайдаларын билмек булан бирче, оланы сёйлев тилде тюз къоллап бажармакъ, ону чеберлигин гёрсетеген имканлыкъларын сёйлев тилде къоллап билмек, ана тилге аявлап, асырап къаравгъа уйренмек, оьзюню тил гъазирлигин, тил культурасын артдыривгъа гъаваслыгъын болдурмакъ бажарывланы чараларын гёзалгъа тутма тюше.

Охув планда предметни ери

Дагъыстанны школаларыны алдагъы охув планына гёре 5–11-нчи класларда адабият предметни уйренивге 408 сагъат гёрсетилген. Шолардан 5–9-нчу класлагъа жумада 68 сагъат, 10–11-нчи класлагъа – 34 сагъат берилген.

5-8 класларда текстни уйренивге – 50 сагъат, языв ва чебер охув мердешлени камиллешдишивге – 10 сагъат, класдан тышда охув учун таклиф этилеген асарланы гъакъында лакъырлашывгъа – 8 сагъат; 9-нчу класда текстни уйренивге – 52 сагъат, языв ва чебер охув мердешлени камиллешдишивге – 8 сагъат, класдан тышда охувгъа – 8 сагъат гёрсетилген.

Янгы стандартлар муаллимге, программада айрыча бёлюклени уйренивге гёрсетилген сагъатланы умуми санавун сакълап, асарланы уйренивге, тюрлю яратывчулукъ ишлени оьтгеривге оьзтёрече янашмагъа, демек, сагъатланы тийишли гёреген кюйде пайламагъа имканлыкълар бере.

АНА ТИЛГЕ УЙРЕТИВНИ ИЧДЕЛИГИ

5-нчи клас

Эсге алайыкъ, уйренейик, такрарлайыкъ.

Сёзню тизими. Къошма сёзлер. Толу маъналы ва кёмекчи тил гесимлер. Атлыкъ. Сыпатлыкъ. Санавлукъ. Орунча. Ишлик. Гъаллыкъ. Байлавучлар ва тиркевючлер.

Тил ва дюнья.

Тил ва тил илму. Языв тил ва сёйлев тил.

Синтаксис ва пунктуация.

Сѣзтагъымлар. Жумла. Хабар, сорав, буйрукъ жумлалар. Чакъырыв жумлалар. Жумланы баш уьюрлери. Генглешген ва генглешмеген жумлалар. § 19. Жумланы экинчи даражалы уьюрлери. Толумлукъ. Белгилевюч. Гьал. Бир жынслы уьюрлери булангъы жумлалар. Къуршайгъан сѣзлери булангъы бир жынслы жумлалар. Чакъырыв сѣзлери булангъы жумлалар. Къошма жумланы гъакъында англав. Тувра сѣз. Диалог.

Фонетика, графика ва тюзъязыв.

Сѣйлейгенде авазланы тувулуву. Созукъ авазлар. Тутукъ авазлар. Къатты ва йымышакъ тутукълар. Алфавит. Е, Ё, Ю, Я гъарпланы къолланышы. Ъ ва Ь белгилени къолланышы. Бувун. Ургъу. Созукъ авазланы гелишивю. Бир-бир тутукъланы айтылышыва язылышы. Фонетика чечив.

Лексика.

Лексиканы гъакъында англав. Сѣзлени кѣп маъналыгъы. Сѣзлени тувра ва гѣчюм маъналары. Аваздашлар. Маънадашлар. Къаршыдашлар. Бирикген сѣзтагъымлар.

Сѣз яратыв, сѣз тюрлендирив ва тюзъязыв.

Сѣз яратывну ва сѣз тюрлендиривни гъакъында англав. Сѣз тюрлендиреген къошумчалар. Сѣз этеген къошумчалар. Тамурланы ва тюплени тюз язылышы. Къошумчаланы тюзъязылышы. Эки къабат тутукълар гелеген сѣзлени тюз язылышы. Сѣзлени сатырдан сатыргъа гѣчюрюв къайдалар.

Морфология.

Тил гесимлени бѣлюклери. Атлыкъ. Хас ва жынс атлыкълар. Жумлада атлыкъланы къуллугъу. Атлыкъ чакъырывну къуллугъунда. Сыпатлыкъ. Сыпатлыкъны морфология ва синтаксис белгилери. Ишлик. Гѣчюм ва къалым ишликлер. Ишликни заман къалиплери.

Такрарлав.

Синтаксис ва пунктуация. Фонетика, графика ва тюзъязыв. Лексика. Сёз яратыв ва тюзъязыв. Морфология ва тюзъязыв.

6-нчы клас

Тил, сёйлев, къатнашыв

Къумукъ тил – къумукъ халкъны тили. Тил ва дюнья

5-нчи класда гечилгенни такрарлав

Фонетика (авазлыкъ). Орфоэпия (тюз айтыв). Сёзню тизими. Тил гесимлер. Сёзтагъым. Простой жумла. Токътав белгилер. Къошма жумла. Къошма жумлада айыргъычлар. Жумлаланы синтаксис якъдан чечив. Тувра сёз. Лакъыр (диалог)

Текст

Текст, ону айрылыкълары. Текстни темасы ва аслу маънасы. Текстни башы. Текстни баш ва ахырынчы жумлалары. Текстни аслу (таяв) сёзлери. Текстни аслу белгилери. Текст ва тилни стиллери (къатлавлары). Сёйлевню иш стили (къатлаву).

Сёзбайлыкъ (Лексика). Сёйлев культурасы

Сёз ва ону лексика маънасы. Ортакъ сёзлер. Касбулукъ сёзлер. Диалект сёзлер. Гъакъ къумукъ сёзлер ва алынган сёзлер. Янгы сёзлер (неологизмлер). Эгиленген сёзлер. Сёзлюклер. Такрарлав.

Бирикген сёзтагъымлар. Сёйлев культурасы

Бирикген сёзтагъымлар (фразеологизмлер). Бирикген сёзтагъымланы яратылыву.

Сёзъяратыв. Тюзъязыв. Сёйлев культурасы

Сёзню морфема гесеклери ва сёзьяратыв. Къумукъ тилде сёзлени этилишини аслу къайдалары. Сёзлени яратылыву. Къысгъартылгъан къошма сёзлер. Сёзню морфема гесеклерине ва этилишине гёре чечив.

Морфология. Тюзьязыв. Сёйлев культурасы

Атлыкъ. 5-нчи класда гечилгенни такрарлав. Атлыкъланы санаву. Атлыкъланы мюлк къалиби. Мюлк къошумчасы булангъы атлыкъланы санаву. Атлыкъланы гелишлеге гёре тюрлениши. Мюлк къошумчасы булангъы атлыкъланы гелишлеге гёре тюрлениши. Гелишлени маъналары. Гелиш къошумчаланы тюз язылышы. Атлыкъланы хабарлыкъ къалиби. Атлыкъланы этилиши. Ишликлерден атлыкълар этеген къошумчалар. Сорав къошумча. Атлыкълар булан **да, де; чы, чи, чу, чю** гесеклени къолланышы ва язылышы. Атлыкъланы морфология якъдан чечив.

Сыпатлыкъ

5-нчи класда гечилгенни такрарлав. Сыпатлыкъланы даражалары. Сыпатлыкъланы маънасына гёре бёлюклери. Даражалы сыпатлыкълар. Даражасыз сыпатлыкълар. Сыпатлыкъланы тюз язылышы. Сыпатлыкъланы морфология якъдан чечив.

Санавлукъ

Санавлукъ тил гесим гысапда. Простой ва къошма санавлукълар. Санав санавлукъланы маъналарына гёре бёлюклери. Сав санавланы гёрсетеген санавлукълар. Бёлюм санавлукълар. Жыйылыш санавлукълар. Уъюш санавлукълар. Гезик санавлукълар. Санавлукъланы тюз язылышы. Санавлукъланы морфология якъдан чечив.

Орунча

Орунча тил гесим гысапда. Орунчаланы маъналарына гёре бёлюклери. Бет орунчалар. Бет орунчаланы тюрлениши. Сорав орунчалар. Байлавчу

орунчалар. Гёрсетив орунчалар. Белгилевчю орунчалар. Белгисиз орунчалар. Инкарлыкь орунчалар. Мюлк орунчалар. Орунчаланы тюз язылышы. Орунчаланы морфология якъдан чечив.

Йыл боюнда гечилген материалны такрарлав.

Тилни гъакъындагъы илмуну бёлюклери. Тюзъязыв (орфография). Токътав белгилер (пунктуация). Сёзбайлыкь (лексика) ва фразеология. Сёзъяратыв. Морфология. Синтаксис.

7-нчи клас

Къумукь

тилни обсюв гъалы 6-нчы класда

гечилгенни такрарлав Ишлик.

Умуми маънасы (такрарлав). Ишлик къуршайгъан къалиплер. Ишликни баш къалиби. Барлыкь ва ёкълукь ишликлер. Ёкълукь *-ма, -ме* къошумчаны башгъа къошумчалардан айырыв. Ишликни бетлеге ва санавлагъа гёре тюрлениши. Бет къошумчалар. Уъчюнчю бетде *-лар, -лер* къошумчаны къолланышы. Бет къошумчаланы тюз язылышы. Гёчюм ва къалым ишликлер. Ишликни даражалары. Ишликни багъышлары. Буйрукь багъыш. Тилев багъыш. Тилев багъышны простой къалиплери. Тилев багъышны къошма къалиплери. Шарт багъыш. Шарт багъышны къошма къалиплери. Хабар багъыш. Гъалиги заман. Гетген заман. Гетген заманны простой къалиплери. Гетген заманны къошма къалиплери. Заман къалиплени бир-бирини орнунда къолланышы. Заман къалиплени тюз язылышы. Ишликни этилиши. Ишликни чечивюню гезиги.

Ишликни белгисиз къалиби, ону жумлада кютеген къуллагъу.

Сыпатишлик.

Сыпатишликде ишликни ва сыпатлыкъны белгилери. Сыпатишликни заманлары. Сыпатишликлени атлыкъланы орнунда къолланышы. Сыпатишликни алышыныву. Атишликлер. Атишликлени биринчи тайпасы. Атишликлени экинчи тайпасы. Атишликлерде ишликни, атлыкъны белгилери. Атишликни жумладагъы къуллугъу.

Гъалишлик.

Гъалишликлени этилиши. Гъалишликли байлам.

Кёмекчи ишликлер. Биринчи тайпа кёмекчи ишликлер. Кёмекчи ишликлени экинчи тайпасы. Ишликни жумладагъы къуллугъу. Кёмекчи ишликлени тюз язылышы.

Гъаллыкъ. Гъаллыкъны гъакъында англав. Гъаллыкъны бёлюклери. Гъаллыкъланы этилиши. Гъаллыкъ этеген къошумчалар. Къошма гъаллыкълар. Гъаллыкъланы жумладагъы къуллугъу. Гъаллыкъланы тюз язылышы.

Тиркевючлер. Тиркевючлени гъакъында англав. Тиркевючлени къолланышы. Тиркевючлени де, башгъа тил гесимлени де къуллугъун кютеген сёзлер.

Тиркевючлени тюз язылышы.

Кёмекчи атлар.

Байлавучлар. Байлавучланы гъакъында англав. Байлавучланы тюрлюлери. Булан, бир, да, де, не деген сёзлени байлавучланы орнунда къолланышы.

Гесекчелер. Гесекчелени гъакъында англав. Башгъа тил гесимлени гесекчелени орнунда къолланышы. Гесекчелени тюз язылышы.

Модаль сёзлер. Модальный сёзлени гъакъында англав. Модальный сёзлени жумлада къуллугъу.

Уьнлюклер. Уьнлюклени гьакъында англав. Уьнлюклени тюз язылышы.

Йыл боюнда гечилген материалны такрарлав

8-нчи клас

5-7-нчи класда гечилген материалны такрарлав. Фонетика ва графика. Тюзьязыв. Морфемика ва сёз этив. Лексика ва фразеология. Морфология.

Синтаксис ва пунктуация.

Синтаксисни аслу оьлчевлери. Текст синтаксисни тил оьлчевю гьисапда. Жумла синтаксисни тил оьлчевю гьисапда. Сёзтагъым Сёзтагъым синтаксисни оьлчевю гьисапда. Сёзтагъымланы тюрлюлери. Сёзтагъымда сёзлени байлаву. Сёзтагъымланы грамматика маъналары. Сёзтагъымны чечив. **Текстни кьурулушу.** Тилни стиллери Текстни кьурулушу. Тилни стиллери.

Простой жумла

Жумланы грамматика тюбю. Жумлада сёзлени гезиги. Не муратда айтылагъанына гёре жумлаланы тюрлюлери. Эки бёлюкю жумла. Жумланы баш уьюрлери. Жумланы баш уьюрлери. Иеси. Хабарлыкь. Ишликден этилген простой хабарлыкь. Кьошма хабарлыкь. Иеси булан хабарлыкьны арасында тире.

Жумланы экинчи даражалы уьюрлери. Жумланы экинчи даражалы уьюрлери. Генглешген ва генглешмеген жумлалар. Толумлукь. Тувра толумлукь. Къыя толумлукь. Белгилевюч. Кьошумлукь. Гьал. Гьалланы тюрлюлери.

Ер гьал. Заман гьал. Себеп гьал. Мурат гьал. Кюй гьал. Оьлчев-даража гьал.

Бир бёлюкю жумлалар.

Бир бѐлюклю жумланы баш уьюрю. Ат жумла. Белгили бетли жумлалар. Белгисиз бетли жумлалар. Ортакъ бетли жумлалар. Бетсиз жумла. Толмагъан жумлалар. Бир бѐлюклю жумланы чечив.

Простой къошумлу жумла

Къошумлу жумланы гъакъында англав. Бир жынслы уьюрлени арасында байлавучлар. Бир жынслы уьюрлени арасында айыргъыч. Къуршайгъан сѣзлер ва оланы ягъында токътав белгилер. Бир жынслы уьюрлери булангъы жумлаланы чечив.

Айрылгъан уьюрлери булангъы къошумлу жумлалар.

Айрылгъан уьюрлени гъакъында англав. Айырылгъан къошумлукъ. Айрылгъан белгилевюч. Айрылгъан гъаллар. Гъалишлик байлам. Жумланы айырылгъан мекенлешдиреген уьюрлери булангъы къошумлу жумлалар. Айрылгъан уьюрлери булангъы жумлаланы чечив.

Грамматика якъдан жумланы уьюрлери булан байланмагъан сѣзлер.

Чакъырыв сѣзлер. Генглешген чакъырывлар. Гиришив сѣзлер, сѣзтагъымлар, жумлалар. Оланы ягъында токътав белгилер. Жумлада уьнлюклер ва оланы ягъында токътав белгилер. БАР, ЁКЪ, ДЮР, ТЮГЮЛ сѣзлени къолланышы.

Оланы ягъында токътав белгилер

8-нчи класда гечилген материалны такрарлав.

9-нчу клас

5-8-нчи класны материалын такрарлав.

Къошма жумлалар.

Байлавучлу ва байлавучсуз къошма жумлалар.

Тизилген къошма жумлалар.

Къошагъан, айырагъан ва къаршылыкълы байлавучлары булангъы тизилген къошма жумлалар.

Тизилген къошма жумлаларда токътав белгилер.

Иерченли къошма жумлалар.

Баш ва иерчен жумлалар. Иерчен жумлаланы журалары. Иерчен иеси бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен хабарлыкъ бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен толумлукъ бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен белгилевюч бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен гьал бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен кюй бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен вакъти бёлюгю булангъы жъошма жумла. Иерчен ер бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен себеп бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен мурат бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен тенгleshдириw бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен къаршылыкълы бёлюгю булангъы къошма жумла. Иерчен натижа бёлюгю ва иерчен къошумлукъ бёлюгю булангъы къошма жумлалар.

Бир нече иерчен бёлюгю булангъы къошма жумлалар.

Байлавучсуз къошма жумлалар.

Байлавучсуз къошма жумлаланы гъакъында англаw. Байлавучсуз къошма жумлаланы гесеклерини маъна аралыкълары. Байлавучсуз къошма жумлаларда айырымны ва айырым бюртюкню къолланышы. Байлавучсуз къошма жумлаларда эки бюртюкню къолланышы. Байлавучсуз къошма жумлаларда тирени къолланышы.

Тувра ва къыя сёзлер.

Тувра сёз. Тувра сёзню ичинде авторну сёзлери. Тувра сёзю булангъы жумлаларда токътав белгилер. Къыя сёз. Тувра сёзню къыя сёзге, къыя сёзню тувра сёзге айландырыw. Цитаталар ва оланы ягъында токътав белгилер.

9-нчу класда гечилген материалны такрарлав.

**5-9-нчу КЛАСЛАРДА «КЪУМУКЪ ТИЛ» ПРЕДМЕТНИ
УЪЙРЕНИВДЕ ОХУВЧУЛАР ЕТИШМЕ ГЕРЕКЛИ
ПЛАНЛАШДЫРЫЛГЪАН ГЪАСИЛЛЕРИ**

Энчили гъасиллер

Шу талап, аян этип айтгъанда, охувчу, озбашына чалышып, билимин артдыривда, яшавда оз ерин табывны, алгъан билимлерин охувда къоллаву ва билим алывгъа бакъдырылгъан чалышывун не даражада арагъа чыгъарып бажаргъанын англата.

Охувчудан озюнден хас болагъан энчили гъасиллер шулардыр:
ватандаш-патриотлукъ тарбиялав:

— оз Ватанына (Россиягъа ва Дагъыстангъа) охувчуланы къыйматлы къаравун болдурув, оланы ватандаш бирлигин тарбиялав;

— Ватанны сююв, абурлав, озюню миллетине амин болув, анадаш топурагъыбыз Къумукътюзге бакъгъан сююв гъислени тарбиялав ва патриот гъислерин гючлендирив;

— ана тил кьумукь халкьны тарихи ва маданияты булан тыгъыс байлавлу экенин англав, ону кьумукь халкьны милли маданиятын йимик кьабул этив, ана тилге бакъгъан якъдагъы сюювюн, гъаваслыгъын артдырив;

— курсну тюрлю-тюрлю бёлюклерин уйренегенде тил адамланы бирбири булангъы аралыкъларын болдурувда агъамиятлы кьурал экенин англав;

— охувчуланы ана тилни уйренивге иштагълыгъын тувдурув, ана тил булан октем болма, ону тазалыгъын сакълама уйренив, озю озюню сёйлев байлыгъын артдырмагъа кьаст этив;

— охувчуланы герек чакъы тил байлыгъын болдурув, озлени ойларын, гислерин эркин кюйде кьумукъ тилде айтмакъ учун герек чакъы тил кьуралларын кьоллап бажарыв, биревню яда озюню сейлевюне тийишли кьыймат бермеге уйренив;

— тилни чалынывуну гезеллигин, ону байлыгъын, тилни лексикасыны тюрлю-тюрлю янлары барлыгъын герсетмеге, ону сез яратывдагъы имканлыкъларын, чеберлик янларын ва озге байлыкъларын герсетмеге бажарыв;

— жамиятны ва адамланы арасындагъы аслу байлавлукъланы гелишивюн англамакъ, ватандашлыкъ ва жамият арада болмагъа тюшеген ихтиярланы якълавдагъы англавларын оьсдюремек, алдына мекенли мурат салып ва яшавда оз ерин табып болагъанлыгъын герсетмек, кеп тюрлю маданиятлар бар дюньяда Россияны озтєречилигин билмек ва англамакъ;

— оз халкыны тарихин, тилин билип, Ватаныны алдында жаваплыкыны тарбиялав;

— кьумукъ тилни халкыбызны тарихин, маданиятын уйренивде агъамиятлыгъын билдирив;

— охувчуланы анадаш халкыбызгъа ва озге халклагъа бакъгъан сюювюн артдырыв;

— дюньегъа тюз кьаравларын яратыв; башгъа тили, дини бар халклагъа, адамлагъа абурлу кюйде янашив;

— гьаллашив бажарывлукъларын яратыв; гьар тюрлю ишлерде уллулар ва гиччилер булан байлавлукълар юютме уйретив;

— охувгъа жаваплы кюйде янашып, оз камиллешивге, озбашына билим алывгъа гьавасландырыв;

—
— жамиятда юрюлеген яшав-туруш гьалланы бидирив; кьувунлу гьалларда озюн тутуп ва башгъалагъа зиян болмайгъан гьалда иш гёрме уьйретив;

— экология культурасын яратыв;
уьягьлюню агъамиятлылыгъын англатыв, агьлюню вакиллерине рагьмулу янашып яшама уьйретив;

— охувчуланы эстетика гъакъылын оьсдюрюв;

— загьматгъа тюз кьаравну, жамият борчну кютме гьазирликни, намуслукъну, адамланы ишлерин ва хасиятларын тюз багъавлавну ёлларын сездирив; **ругъ ва эдеп-къылыкъ тарбиялав:**

— тарыкълы затны тюз алып, озбашына пикир этип, охув масъалаланы озбашына чечме уьйретив;

— гьар адамгъа тюз ярашып, ону яшав сынавларына гёре озтёречелигин, яшавгъа озтёрече кьаравун тюз англав;

— гьалиги замангъы агъамиятлы масъалаланы ичинде баш алып болмагъа уьйретив;

— ругъ байлыкълардан пайдаланма уьйретив;

— эдеп-инсап, къылыкъ-тарбия, адамгъа языкъсыныв, уллугъа абур, сый, гьюрмет этив хасиятланы тарбиялав;

— яшав гьалланы тюз англамагъа, оланы агъамиятын, себеплерин, бирбири булангъы аралыкъларын уьйретив;

— касбу булан байлавлу ва башгъа тюрлю масъалаланы чечмеге уьйретмек (гьаллашыв, маълумат излев, анализ этив, бирликде иш гёрюв);
эстетика тарбиялав:

—
— охувчуланы чебер эстетика оьсювюне тийишли шартлар болдурув,
оланы яратывчулукъ бажарывлукъларын оьсдюрюв;

— адамдагъы, айлана табиатдагъы аривлюкню, гёзелликни гёрме, ону
сезме, гъис этме уьйретив;

— текстни, асарны чебер охуйгъанда сакъланма герек къайдалар, оланы
эстетика янын сезмеге уьйретив;

гъар чебер асарда аривлюкню, чеберликни аламатлары гъис этме
уьйретив;

— чебер асарлагъа, чебев сёйлевге эстетика якъдан багъа берме, оланы
чебер аламатларын аян этме уьйретив.

— бизин адатларыбызны, къумукъ халкыгъа хас болагъан кыылыкъланы,
хасиятланы асырап, аяп, оьзлени хас кююнде юрютмеге ва сакъламагъа
уьйретив; **савлукъ сакълав тарбиялав:**

— савлукыгъа, къаркъарагъа пайдалы ва савлукыгъа къоркъучсуз
гъаракатлагъа етишмекни тарбиялав;

— къаркъара савлугъун ва ругъ савлугъун аяп сакълама уьйретив.

загъмат тарбия:

— яшлыкъ загъматда чыныгъагъанын англатып, яшавдан ва чебер
асарлардан мисаллар гелтирип, охувчуланы гъар тюрлю загъмат мердешлеге,
гелтирив

— охувчуланы иштагъын тартагъан мердешли саниятлагъа къуршав.

экология тарбия:

— яшланы табиатны сакълав ва къорув ругъда тарбилав, табиатны къоруп
сакълавну гъакында да англатыв ишлер оьтгерив;

- табиатны суратлайгъан текстлени гечегенде айлана табиатдагъы аривлюкню, гёзелликни гёрме, сезме, гъис этме уйретив;
- табиатны тазалыгъын болдурма, огъар зарал гелтиреген гъаракатлардан сакъланмагъа уйретив; **илму-ахтарыв билимин къыйматлав:**
- дюньяны гёрюнюшюн суратлайгъан башлапгъы илму англавларын, шолай да тилни системасы булан байлавлу англавларын теренлешдишив; яшланы теренден ойлашдырагъан масъалалагъа тергевюн бакъдырып, оланы озбашына илму-ахтарыв ишлер юрютме бажарывчулугъун теренлешдиримек;

МЕТАПРЕДМЕТЛИК ГЪАСИЛЛЕРИ

5-9-нчу класларда «Къумукъ тил» предметни уйренивде охувчулар етишме герекли метапредметлик гъасиллери шулардыр:

Унивесал охув гъаракатлары.

Аслу логика гъаракатлары:

- тил оьлчевлени (авазны, сёзню, жумланы ва текстни) олар кюрчюленген белгилеге гёре (грамматика, лексика ва шолай башгъа белгилеге гёре) бирбири булан тенглешдирмек; оланы ортакъ яда бир биринден айырагъан белгилерин токъташдырмакъ;
- тил оьлчевлени рас гелеген белгилерин токъташдырмакъ;
- тил оьлчевлени аслу белгилерин токъташдырмакъ (авазланы, тил гесимлени, жумлаланы, текстлени); оланы бёлюклеге гёре айырмакъ;

-
- охувчуланы озбашына герекли маълуматланы тапмагъа уйретмек;
- муаллимни алгоритмасына гёре тилибизге хас болагъан ва хас болмайгъан белгилеге охувчуланы тергевюн тартмакъ;
- озбашына тил озлчевлени уьстюнде ишлемек;
- охув масъаланы чечегенде маълуматлар азлыкъ этегенни гъис этип, янгы къошум маълуматлар гелтирип билмек;
- тил материалны уьстюнде ишлейгенде белгили бир гъалны тувдурагъан шартланы гелишин, себебин англатып, натижа чыгъармакъ.

Аслу илму-ахтарыв гъаракатлар:

тил масъалаларын чечегенде соравланы илму-ахратыв къуралы гъисапда къоллап бажармакъ;

- муаллимни кёмеклиги булан илму-ахтарыв ишни мурадын билмек;
- тапшурувну этилежек вариантларын тенглешдирип, олардан лап да къыйышагъан вариантын англатып бажармакъ (алданокъ берилген белгилеге гёре);

— алданокъ берилген плангъа гёре гиччирек илму-ахтарыв иш озтгермек; берилген плангъа гёре проект тапшурувну кютмек;

— натижалар чыгъармакъ, озью озтгерген ахтарыв ишлеге гёре далиллер гелтирип толумлашдырмакъ (бёлюкlege бёлюп, тенглешдирип); — уллулагъа сорап, оланы да къуршап, проект иш озтгермек; **Информацияны уьстюнде ишлев:**

— охув масъаласын чечегенде информацияны беривде тюрлю-тюрлю методланы, къуралланы къоллап бажармакъ;

— тарыкълы информацияны айырып, анализ этип, англатып, огъар гёре гъасиллер чыгъарып, таблицалар, схемалар къоллап бажармакъ;

— герек-тарыкъ кюрчю материалланы (источниклени) табып бажармакъ,
масала, талап этилеген информациягъа гёре сёзлюклени къоллап бажармакъ;

— сёзлюклени, охув китапланы къоллап тюз ва тюз тюзюл информацияны айырып билмек;

— муаллимни, уллуланы, ата-ананны кёмеклиги булан сёзлени язылышы, айтылышы, этилиши, оланы маъналары гъакъында къоркъунчсуз чараланы гёрюп, информация тапмагъа уйренмек;

— салынгъан охув масъалагъа гёре языв ва авуз текстлер гелтирип бажармакъ, объю тил масалаларына багъышлангъан шолай таблицалар ва схемалар этип бажармакъ;

— информацияны низамлашдырыгъанда, бир материалдан алынгъан гесекде салынгъан муратгъа гёре маъналы охувну къоллап бажармакъ;

бир ойнуну гери урмакъ учун объюнню далиллерин гелтирип бажармакъ;

— информацияны эсинде сакълап, ону низамлашдырып бажармакъ.

5-9-нчу класларда охув йылны ахырына шулай **гъакълашыв универсал охув гъаракатланы** болдурма герек:

гъакълашыв гъаракатлар:

— тил булан байлавсуз гъакълашыв къуралланы, оланы маъналарын англамакъ;

— объюнню ойларын ва гъислерин языв тилде яда авуздан салынгъан муратгъа ва белгили бир агъвалатгъа гёре тюз къуруп ва англатьп болмакъ;

— сёйлевде йымышакъ, таъли тил булан сёйлеп, озгелер булан аралыкъ тутуп бажармакъ;

— сёйлевчюге гъюрметли кюйде янашып, диалогда ва эришивлю масъаланы арагъа салып ойлашагъанда объюнню тюз ёлда тутуп бажармакъ;

—
— ойлар, пикрулар, къаравлар рас гелмей, бир нече тюрлю болма ярайгъанны англамакъ;

— пикруларын, ойларын башгъалар булангъы аралыкъда сёйлевню кылыкъ къайдаларындан тайышмай айтмакъ;

— авуз ва язв тиллерде ситуациягъа гёре текстлер тизип билмек (суратлав, ойлашыв ва хабарлав);

— озю яда биревлер булан бирче этген илму-ахтарыв ишни натижасын чыгъарып гиччирек докладлар этип бажармакъ;

— этеген докладына гёре суратлар, слайдлар этип, оланы къоллап бажармакъ.

— жумлаланы озюню сёйлевюнде ситуациягъа гёре тюз къоллап бажармакъ;

— озгелени сёйлевюне янашып тынглап ва сёйлеп бажармакъ, сёйленеген затны англамакъ, сёйлевде къолланагъан янгы сёзлени эсде сакъламакъ ва сёйлев чеберликни гыс этмек;

текстни чебер охуп, текстге соравлар салып ва ону авуздан хабарлап билмек;

— озюню ойларын озге адамланы ойлары булан тенгleshдирип, оланы башгъалыкъларын англамакъ;

— гъакълашывда монологну, диалогну герекли ерде тюз къоллап бажармакъ.

Охув йылны ахырына 5-9-нчу класларда болдурулагъан *низамлашдырылгъан универсал охув гъаракатлары:*

Озю озюн низамлав (самоорганизация):

—
— натижа чыгъармакъ учун оъзю оъзюню ишин салынгъан масъалагъа гёре планлашдырып бажармакъ;

— этме герек ишлени низамлы, системалы кюйде оьтгермек.

Оъзю-оъзюню тергев:

— тюзевлю, онглу ва тюзевсюз, онгсуз этилген охув ишлени себебин токъташдырып, исбат этип бажармакъ;

— сёйлевде ва язывда къутгъарылгъан янгылышланы эбинден гелмек учун оъзюню охув гъаракатларын тюзелтип бажармакъ;

— оъзюню охув гъаракатларын охув масъалалар булан (тил оьлчевлени къолланышы, оланы хасиятлары булан) гелишдирип бажармакъ;

— тил материалын къоллайгъанда къутгъарылгъан орфография ва пунктуация янгылышланы табып бажармакъ;

— оъзюню охув гъаракатларын оъзюню классында охуйгъан яшланы гъаракатлары булан тенгleshдирип, оланы берилген белгилеге, оьлчевлеге гёре тюз къыйматлап бажармакъ;

Бирче гъаракат гёрюв:

— охув масъалаланы чечивде салынгъан аз заманны ичинде яда узакъ заманны ичинде этилме герек ишлени чечмек учун гъаракат этмек;

бирче юрюлежек ишлени мурадын англап, ортакъ ишни планлашдырып, сёйлешип, арагъа салып ойлашып салынгъан муратгъа етишмек учун къаст этмек;

— башчылыкъ этме, тапшурувланы кютме, ирия болма, давлaшыв, тюртюшюв масъалаланы чечмеге гъазир болмакъ;

— оъзюне тапшурулгъан жаваплы ишни кютме гъазир турмакъ;

— ортакъ ишге оъзю этген къошумну къыйматлап билмек;

— берилген уылгыге гёре ортакъ проектлени ытгерме гъазир болмакъ.

Гъис интеллект:

— ызыню ва ызыгелени гъис интеллектлерин тутуп бажармакъ;

— гъис булан байлавлу интеллектлени ачыкъ этип, оланы себебин англатып бажармакъ; ызыню гъислерин низамлашдырып бажармакъ;

Принятие себя и других:

— ызыге адамланы ойларын тюз англап, оланы къабул этип бажармакъ, ызыю де, ызыгелер де янгылышма мумкин экенни билмек;

— ызыгелени де, ызыюн де айыпламай, терс гёрмей, ачыкъ кюйде къабул этмек;

— айланадагы бары да затгъа контроллу къюрютме бажарылмайгъанны англамакъ.

Предметлени бири-бири булангъы байлавлугъун гёрсетеген натижалар да (метапредметный) охув гъаракатында гёрмекли ер тута. Предметлени бирибири булангъы байлавлугъун гёрсетеген гъасиллеге гире:

— ана тилни ызыге предметлер булангъы байлавлугъун гёрсетеген англавлар, тюрлю источниклени, шоланы арасында Интернет ресурсланы да къоллап, охувчуланы билимлерин артдырып, оланы дюнья къаравларын генглешидирив ва халкъарада шо къаравланы тюз къоллама уйретив;

охув булан байлавлу бир план къуруп, шо планы натижаларын муаллимлер булан яда тенглилери булан бирче яшавгъа чыгъарывда ызытёрече ёлланы белгилев;

— охугъан текстни проблемасын тюз англап, ёравну (гипотезаны) арагъа чыгъарыв, материалны къурашдырып, ызыню къаравларын гертилемек учун

— далиллер гелтирив, айтылагъан пикруланы себеп аралыкъларын авуздан ва язып англалтып билив ва гъасиллер чыгъарыв;

— озъбашына озъ ишин гёзалгъа тутуп, озъюню муштарлыкъ гъавасларын белгилеп бажарыв;

— тюрлю-тюрлю маълуматлар береген источниклени табып, оланы ахтарып, озъбашына къоллап бажарыв;

— сёйлев гъаракатны тюрлюлерин къоллап билмек.

Къулакъасыв ва охув булан байлавлу талаплар:

а) авуз ва языв тилде берилген текстлени темасын, аслу ва экинчи даражалы маъналарын тюз англав;

б) охувну гъар тюрлю къайдалары булан (таныш болув, уйренив, гёзден гечирип) пайдаланыв;

в) тюрлю-тюрлю стиллерде ва жанрларда язылгъан текстлени авуз лакъырда къоллав, къулакъасывну тюрлю къайдалары булан (айырып, таныш болув, мекенли) пайдаланыв;

г) текстден тарыкълы болагъан информацияны айырып бажарыв мердешлеге ес болув;

д) тюрлю справочниклерден, газетлерден, журналлардан, охув компактдисклерден, Интернетден тарыкълы болагъан информацияны табып, ону къоллама уйренив;

е) тюрлю-тюрлю сёзлюклер булан, электронный къураллар булан пайдаланып билив;

ж) оьзбашына тил булан байлавлу материал жыйма, ону бир ёрукъгъа (системагъа) гелтирме уьйренив, бир къалипдеги сёзлени башгъа къалиплерде къоллама уьйренив;

з) сёйлев тилде ёлугъагъан айтымланы маъна якъдан тенглешдирип, оланы стилистика башгъалыкъларын гёрсетип бажарыв.

Айтыв ва языв булан байлавлу талаплар:

а) гележекде охув гъаракатда салынгъан мурадын англав (хас ва коллектив), етишген мураатлагъа къыймат берип, оланы авуз ва языв тилде англатыв;

б) охулгъан текстни тюрлю-тюрлю къайдаларда айтып бажарыв (план тизив, хабарлав, конспект этив, аннотация языв);

в) охув ва языв текстлени тюрлю-тюрлю стиллерде къолламагъа уьйренив;

г) текстни къурулуш белгилерин сакълап (логика ва маъна якъдан къурулушун, жумлаланы бир-бири булангъы байлавун, темагъа къыйышывун), оьзюню ойларын, гыслерин авуз ва языв формаларда толу кюйде англатып бажарыв; эшитгенине, гёргенине, дюньяда ёлугъагъан агъвалатлагъа оьз къаравун айтып ва оьзюню ойларын якълап бажарыв;

д) монологну ва диалогну тюрлюлерин герекли ерде тюз къоллап бажарыв;

е) сёйлевде къумукъ адабият тилни орфоэпия, лексика, грамматика, стилистика нормаларын сакълап билмек, язывда орфография ва пунктуация нормаланы къоллап билмек;

ж) сёйлев къатнашывда, сёйлевню этика нормаларын къоллап, оьзюню пагъмусун болдурув, ишараланы, юм-чум этивлени болгъан чакъы аз къоллап сёйлемеге уьйренив;

з) охув тармакъда ва гъар гюнлюк практикада озюнню сёйлев нормалары-на тергев берив; сёйлевюне, ону ичделигине, тил якъдан тизилишине кыймат берип билив, янгылышланы гёрсетип, озю язгъан текстлени редактировать этив;

и) озюнню тенгилерини алдында доклад, реферат булан чыгып сёйлеме уйренив; эришивлерде, тарыкълы масъалаланы арагъа салып ойлашып сёйлевлерде ортакчылыкъ этив;

к) уйренген билимлерин гъар гюнлюк яшавда къоллап билмек; ана тилни озге предметлени уйренегенде къоллап билмек (масала, рус тил, тыш пачалыкъланы тиллерин уйренегенде);

л) бир ишни бирче этегенде, эришивлерде, тарыкълы темаланы арагъа салып ойлашагъанда адамлар булан гъакълашып билмек, къумукъ тилге хас болагъан милли-маданият нормаларын яхшы билмек.

ПРЕДМЕТЛИК ГЪАСИЛЛЕР

5-нчи клас

Охув йылны ахырына бешинчи класда охуйгъан охувчу уйренежек:

— ана тилни халкъны яшавунда, жамият яшавда кютеген къуллугъун, ону байлыгъын ва чеберлигин англамакъ;

— ана тил халкъны ругъ байлыгъы экенине тюшонмек; тил илмуну гъакъында, ону уьстюнде ишлеген ва ишлейген алимлени гъакъында англавун артдырмакъ;

— тюз язывда ва токътав белгилени къоллагда къолланагъан кыйдаланы билмек;

— тюзъязыв ва токътав белгилер булан байлавлу масъалаланы чечегенде орфография сёзлюкню ва озге справочниклени кьоллап бажармакъ;

— сёзню тизими, озбашына кьолланагъан толу маъналы ва кёмекчи тил гесимлени гъакъында англавун мекенлешдирмек;

жумладагъы сёз тагъымланы айырып, оланы аслу сёзюн ва таби болагъан сёзюн гёрсетип, олар къайсы тил гесимлерден тизилгенни анлатып бажармакъ;

— жумланы аслу белгилерин англап ва ону грамматика тюрюн гёрсетип бажармакъ;

— жумлаланы сёйлевде не маънада кьолланагъанына къарап, оланы тюрлюлерин билмек.

— текстдеги хабар, сорап, чакъырыв жумлаланы тюз интонация булан охуп бажармакъ, токътав белгилени тюз кьолламакъ;

— жумланы баш уьюрлерини ва экинчи даражалы уьюрлерини аслу белгилерин, оланы тюрлюлерин, олар аслу гьалда къайсы тил гесимден этилегенин билмек;

— жумланы синтаксис якъдан чечип бажармакъ;

— генглешмеген жумланы генглешген жумладан айырып, ону генглешдирип бажармакъ;

— жумланы бир жынслы уьюрлерин гёрсетип, оланы арасында салынагъан токътав белгилени анлатып болмакъ;

— бир жынслы уьюрлери булангъы жумлаларда кьуршайгъан сёзню кьолланышын англай, кьуршайгъан сёзню ва бир жынслы уьюрлени арасында салынагъан токътав белгилени биле;

— кьошма жумланы кьурулушун, ону ичиндеги простой жумлалар бирбирине нечик байланагьанны англай;

— кьошма жумлада кьолланагьан байлавучланы, салынагьан токьтав белгилени биле;

— тувра сёз авторну сёзлери булан кьоллангьанда салынагьан токьтав белгилени англатьп бола;

— диалог деп негер айтылагьанны англай, ону янында токьтав белгилени кьолланышын биле.

- фонетика булан байлавлу аслу англавланы биле, аваз сёзню маънасын алышдырагъан къуллукъну кютегенин англай (*бар - бир - бур - бюр - бер*).
- созукъланы тутукъ авазлардан, янгыравланы сангыравлардан, оланы жутларын, къатты ва инче тутукъланы бир-биринден айырып биле;
- сёзлени фонетика якъдан чече; оланы язылагъан ва айтылагъан кююн авуздан ва транскрипциясын язып, англатьп бола;
- Е, Ё, Ю, Я гъарпланы ва Ъ, Ь белгилени къолланышын яхшы биле;
- сёзлени бувунлагъа гёре бёлюп бола, оланы сатырдан сатыргъа гёчюрме биле;
- ургъуну гъакъында англаву бар, ону къолланышын биле;
- тюзъязыв сёзлюкден пайдаланып бола;
- сёзню тилни башгъа оьлчевлеринден айырып биле.
- сёзню лексика ва грамматика маъналарын, ону лексика маънасын тюрлю-тюрлю къайдаларда англатьп бола;
- бир маъналы сёзлени кёп маъналы сёзлерден айырып бола, кёп маъналы сёзлени тувра ва гёчюм маъналарын гёрсетип бола;
- аваздашлар, маънадашлар, къаршыдашлар нечик сёзлер экенни биле;
- тувра ва гёчюм маънасы булангъы сёзлеге, маънадашланы тагъымларына, къаршыдашланы ва аваздашланы жутларына мисаллар гелтирип бола.
- бирикген сёзтагъымланы оланы белгилерине гёре айырып биле;
- бирикген сёзтагъымланы эркин сёзтагъымларда айырып биле;
- тюрлю-тюрлю сёзлюклени (орфография, русча-къумукъча, къумукъчарусча, маънадаш, фразеология, айтывлар ва аталар сёзлери) къоллама уйрене, оларда ёлугъагъан маъмулатлар булан пайдалана;

-
- оъзюню сёз байлыгъын артдыра;
- тамурланы, тюплени ва къошумчаланы тюз язылышын биле; ТАТУВ, ТАТЫВ; АЧЫВ, АЧУВ йимик сёзлени тюз язылышына уйрене; эки къабар тутукълар гелеген сёзлени язылышын биле;
- сёзлени сатырдан сатыргъа гёчюреген къайдаларын англай ва язывда къоллама бола;
- оъзбашына къолланагъан толу маъналы тил гесимлерин къуллукъчу тил гесимлерден айырып бола;
- атлыкъны маънасын ва аслу грамматика белгилерин англай; хас ва жынс атлыкъланы теклик ва кёплюк санавда санавда къоллап бола; атлыкъланы оъзге тил гесимлер булан гелишегенине тергев бере; атлыкъланы жумлада кютеген къуллугъун мисаллар гелтирип аянлай; авуз тилде атлыкъланы тийишли къалиплерде, лексика ва орфоэпия нормаларда къоллай; атлыкъны морфология якъдан чече; сёйлев тилде бир йимик сёзлер такрарланмасын учун учун атлыкъ маънадашлардан пайдаланып бола.
- ишликлени маъналарын, оланы аслу грамматика белгилерин биле; ишликлени барлыкъ ва ёкълукъ, гёчюм ва къалым къалиплерде къолланышын биле; *-ма (-ме)* ёкълукъ къошумчаны башгъа къошумчалардан айырып бола; ишликлени гъалиги, гележек. гетген заманларда къолланагъан къалиплерин биле, оланы авуз тилде къоллап мисаллар гелтирип бола; ишликлени заман къалиплерин байлавлу текстде къоллап, оланы гёчюм маъналарын англатып бола; ишликлени текстде тюрлю-тюрлю къалиплерде къолланышын гёрсетип бола.

6-нчы клас

Охув йылны ахырына биринчи класда охуйгъан охувчу уйренежек:

- тилни, тил культурасыны адамны яшавунда кютеген кьуллукъларын;

- кьумукъ тилни озге тюрк тиллени ва дагъыстан тиллени арасындагъы ерин;

текстни чебер охума, огъар гёре план тизме, шо плангъа гёре тюрлю-тюрлю ишлер юрютме;

- текстдеги сёзлени тил гесимлеге гёре айырып, морфема гесимлерин гёрсетип, оланы фонетика ва морфология якъдан чечме;

- тил оьлчевлени бир-биринден оланы белгилерине гёре айырмагъа;

- сёз тагъымланы язып, оланы баш ва иерчен сёзлерин белгилеп, чечмеге;

- текстде ёлугъагъан простой жумлаланы кьошма жумлалардар бирбиринден айырма, оларда ёлугъагъан токътав белгилени англатма;

- текстни белгилерин, оланы тюрлюлерин, кьурулушун англатып билмек; текстден хабар, суратлав ва ойлав гесеклени тапма;

- текстлеге баш салмагъа, текстлердеги жумлаланы бир-бири булангъы байлавун гёрсетме; ону темасын, аслу маьнасын, кьурулушун англатма;

- бир темагъа яда озюнню булан болгъан бир агъвалатгъа хабар текст язма;

-
- тюрлю-тюрлю стиллерде язылган текстлени бир-биринден айырма; оланы бир-биринден айырагъан белгилерин гӛрсетме:
- сӛзлени актив ва пассив лексикада къолланышын, оланы стилистика ва озге белгилерин англатма;
- сӛзлени тюрлю-тюрлю сфераларда къолланышына, шо сфераларда къолланган текстлеге хас болагъан белгилерин гӛрсетме;
- газетлерде, журналларда, китапларда ёлугъагъан янгы сӛзлени ва эсгиленген сӛзлени тапма;
- бирикген сӛз тагъымланы оланы белгилерине гӛре эркин сӛз тагъымлардан айырма; оланы маъналарын, охув ва языв тиллерде тилни чеберлигин гӛрсетегенин аян этме;
- диалект сӛзлени чебер адабият текстлерде къолланышын англатма;
- тюрлю-тюрлю сӛзлюклерден пайдаланма;

- эркин сёз тагъымлагъа маънадаш болагъан бирикген сёз тагъымлар гелтирме;
- фразеология сёзлюклер булан пайдаланма ва оъзюню сёйлев тилинде бирикген сёз тагъымланы эркин кюйде къоллама;
- къошма сёзлени жураларын — къошулгъан сёзлени ва чалмюк сёзлени — тюз язма; къумукъ юртлины къошма атларын, юртуну ерлерини къошма атларыны язылышын англатма;
- атлыкъланы оъзге тил гесимлер булан гелишдирме;
- мюлк къошумчасы булангъы атлыкъланы санавлагъа ва гелишлеге гёре тюрлендирме;
- текстни охуп, онда ёлугъагъан мюлк къошумчасы булангъы атлыкъланы къолланышын аян этме;
- берилген текстден гелишлени табып, олар къайсы гелиште экенин ва не маънада къоллангъланын англатма;
- санав, гелиш, мюлк ва хабарлыкъл къошумчаланы дурус язма;
- атлыкъланы тийишли къалиплерде, лексика ва орфоэпия нормаларда къоллама;
- **да (де); чы (чи, чу, чю)** гесекчелени къошумчалардан айырма;
- текстде ёлугъагъан сыпатлыкъланы табып, оланы лексика и грамматика маъналарын англатма;
- текстде ёлугъагъан даражалы ва даражасыз сыпатлыкъланы гёрсетип, оланы маъналарын англатма, сыпатлыкъланы тюрлю-тюрлю даражаларда къолламагъа;

-
- гечилген тил гесимлени морфология якъдан чечип, оланы жумлада кютеген къллугъун англатма;
- санавлукъланы, орунчаланы текстден табып, оланы маъна якъдан тюрлюлерин гёрсетме;
 - атлыкъланы, санавлукъланы, орунчаланы гелишлеге гёре, санавлагъа гёре тюрлендирме;
- ишликни баш къалибини маънасын, ону этилишин англатма;
- тектде ёлугъагъан барлыкъ ва ёкълукъ къалиплердеги ишликлени табып, оланы этилишин англатма;
- **ма (ме)** ёкълукъ къошумчаны башгъа къошумчалардан айырма;
- ишликлени текстде тюрлю-тюрлю къалиплерде къоллама;
- сыпатлыкъланы аслу категория маънасын, ону морфология белгилерин, жумлада кютеген къуллукъларын анализ этме;
- санавлукълану аслу категория маънасын, ону морфология белгилерин, тюрлю-тюрлю бёлюкlege гиреген санавлукъланы жумлада кютеген къуллукъларын англатма;
- орунчалар жумлаланы ва текстдеги гесеклени бир-бири булан байламакъ учун кютеген къуллукъларын англама ва оланы жумлаларда ва текстде къылыкъ булан байлавлу нормаларда къоллагъан кюйлерин англама;
- ишликлени белгисиз ва бет къалиплерин, гёчюм ва къалым глаголлары, оланы бетсиз къалиплерин биле ва мисаллар гелтирип бола.

7-нчи клас

Охув йылны ахырына 7-нчи класда охуйгъан охувчу уйренежек:

-
- ишликлени бетлеге санавлагъа гёре тюрлендирме;
- бет къошумчаланы тюз язма, языв ва авуз тилде къоллама;
- гёчюм ва къалым ишликлени, ишликлени даражаларын англатма ва оланы багъышларын белгилеме;
- хабар багъышдагъы ишликлени заманлагъа гёре (гъалиги, гележек, мекенли гележек, мекенсиз гележек; гетген) алышдырып, авуз тилде къоллама; заманланы простой ва къошма къалиплерин, ишликни этилишин англатма;
- ишликни белгисиз къалибин таныма; баш къалипдеги ишликлени (буйрукъ къалипни 2-нчи бетдеги текликдеги формасы) тюрлю-тюрлю къалипдеге салып къоллама;
- ишликлени заман къалиплерин байлавлу текстде къоллап, оланы гёчюм маъналарын англатма;
- ишликни морфология якъдан чечме;
- сыпатишликлени грамматика белгилерин гёрсетип, бир-биринден айырма;
- сыпатишликде ишликни ва сыпатлыкъны белгилерин гёрсетме;
- сыпатишликни этилишин англатма ва оланы заманлагъа гёре алышдырма;
- сыпатишликлени гелишлеге гёре тюрлендирме, оланы тюз язма;
- сыпатишликлени ва хабар багъышдагъы бет ишликлени бир-биринден айырма;
- атишликлени этилишин англатма ва оланы гелишлеге гёре тюрлендирме
- атишликлени ишлик ва атлыкъ белгилерин айырма;

-
- атишликни жумладан табып, олар жумланы къайсы уьюрю экенни белгилеме;
- текстде ёлугъагъан атишликлени язып, олар къайсы тайпасына гирегенин англатма;
- баш сёзю ат ишлик болагъан сёзтагъымлар гелтирме;
- гъалишликлер айрылагъан ва айрылмайгъан гезиклерин англатма;
- гъалишликлени ишликlege де, гъаллыкълагъа да ошайгъан хасиятларын айырып гёрсетме;
- гъалишликлени этилишин ва оланы тюз язылышын англатма; гъалишликли байламны текстдан яда жумладан табып, ону англатма ва тилде тюз къоллама;
- текстден айрылгъан айры гъалишликлени ва гъалишлик байламланы табып, тийишли еринде токътав белгилени къоллама; бир-бир гъалишликлер неге айрылмагъанны себебин англатма.
- кёмекчи ишликлени биринчи ва экинчи тайпаларын белгилерине гёре айырма;
- кёмекчи ишликлени этилишин ва оланы тюрленишин биле;
- **Эди, экен** деген кёмекчи ишликлени тюз язылышын англатма;
- къошма ишликлер нечик этилегенни ва оланы тюрленишин англатма;
- къошма ишликлени тюз язылышын, сёйлев тилде къолланышын англат-
ма;
- гъаллыкъны белгилерин, оланы этилишин, маъна якъдан бёлуклерин англай;

-
- кьошма гьаллыкъланы этилишин, тюз язылышын ва жумлада кютеген кьуллугъун биле;
- текстден гьаллыкъланы табып, олар кьайсы бёлюкlege гирегенин англатма;
- маънадаш ва кьаршыдаш гьаллыкъланы сёйлейгенде кьоллама;
- тиркевючлени авуз ва языв тилде тюз кьоллама;
- тиркевючлени де, башгъа тил гесимлени де кьуллугъун кютеген сёзлени бир-биринден айырма;
- тиркевючню гелишлерде (*тавну башына, тавну башында, тавну башындан*) ва башгъа формаларда (*сени булан, сени булангъы*) кьоллама; оланы морфология якъдан чечме;
- текстден кёмекчи атланы табып, оланы кёмекчи атлыкълар экенин гёрсетеген белгилерин англатма;
- байлавучланы оланы белгилерине гёре озге тил гесимлерден айырма
кьошма, тизеген, иертеген; кьошагъан, айырагъан, кьаршылыкълы байлавучланы бир-биринден айырып оланы белгилерине гёре авуз ва языв тиллерде кьоллама
- **булан, бир, да (де), не** деген сёзлени байлавучланы кьуллугъун кютегенин биле;
- текстден байлавучланы табып, оланы тюрлюлерин тапкьырлагъа айырып язма;
- гьар тюрлю байлавучланы кьоллап жумлалар тизме;
- гесекчелер нечик маъналар англатагъанны ва башгъа тил гесимлени гесекчелени кьуллугъунда кьолланышын биле;

-
- гесекчелени тюз язылышын, олар не маъна англатагъанны англама; гесекчелени къоллап, жумлалар тизме;
- языв ва авуз тилде модал сёзлени тюз къоллама, модал сёзлени жумлада кютеген къуллугъун; жумлада къолланагъан кююне къарап модал сёзлени бёлюклерин англатма;
- гъар тюрлю гъислени англатагъан уьнлюклени жумлада къоллама;
- тюрлю-тюрлю авазланы гёрсетеген уьнлюклени ва къатнашыв арада къолланагъан сёзлени мисаллар гелтирип англатма;
- уьнлюклени интонация якъдан айырма, уьнлюклени янында айырым ва чакъырыв белгини къоллама;
- озбашына къолланагъан тил гесимлени оланы маъналарына ва озге белгилерине гёре айырма; кёмекчи тил гесимлени оланы белгилерине гёре айырма.

8-нчи клас

Охув йылны ахырына 7-нчи класда охуйгъан охувчу уьйренежек:

- фонетика, лексика ва морфология булан байлавлу умуми англавлагъа ес

болажакъ;

- сёзню грамматика ва лексика маъналарын айырма уйренежек;
- озбашына къолланагъан тил гесимлени, оланы формаларын оз

башына къолланмайгъан тил гесимлерден айырып билежек;

- сёзтагъым, жумла ва текст синтаксисни оьлчевлери экенни англажакъ, олар бир-биринден нечик айрылагъанны билежек;

- сёзлени арасындагъы байлавланы тюз айырып билежек;

- жумладагъы сёз тагъымланы айырып, оланы аслу сёзюн ва таби болагъан сёзюн гёрсетип, олар къайсы тил гесимлерден тизилгенни анлатып болажакъ;

- текстни белгилерин, оланы тюрлюлерин, къурулушун анлатып

болажакъ;

- текстлердеги жумлаланы бир-бири булангъы байлаун гёрсетип, текстни темасын, ону аслу маънасын, къурулушун анлатма уйренежек;

- тюрлю-тюрлю стиллерде язылгъан текстлени айырып билежек;

- жумланы ва сёз тагъымны арасындагъы башгъалыкъланы айырып билежек;

- хабар, сорав ва чакъырыв жумлаланы интонация якъдан айырып билежек;

- жумланы баш уьюрлерин соравлагъа ва маъналарына гёре айырып биле, олар къайсы тил гесимден этилгенни анлатып бола;

- эки бёлюкю жумлаланы бир бёлюкю жумлалардан айырып биле;

- жумладан экинчи даражалы уьюрлени табып, олар къайсы уьюрлер болагъанны анлатып бола;

- простой ва къошма хабарлыкъланы бир-биринден айырып биле;

- иесини де, хабарлыкъны да арасында тире къачан салынагъанны биле;
- жумланы экинчи даражалы уьюрлерин айырып биле, олар къайсы тил гесимлерден этилгенни англата;
- жумладан толумлукъланы тюрлюлерин табып, олар къайсы толумлукъ экенни англата;
- гьалланы маъна якъдан тюрлюлерин табып, олар къайсы гьал экенни ва къайсы тил гесим экенин англата;
- жумланы баш уьюрлерини ва экинчи даражалы уьюрлерини аслу белгилерин, оланы тюрлюлерин, олар аслу гьалда къайсы тил гесимден этилегенин биле;
- бир бёлюклю жумлаланы (ат жумла, белгили бетли жумлал, белгисиз бетли жумла, ортакъ бетли жумлала, бетсиз жумла) текстден табып, бирбиринден айырып бажара;
- толмагъан жумлаланы толгъан жумлалардан айыра;
- бир бёлюклю ва эки бёлюклю жумлаланы бир-биринден белгилерине гёре айырып бажара;
- бир бёлюклю ва эки бёлюклю жумлаланы моделлерин эте, оланысинтаксис якъдан чечип бажара;
- бир жынслы уьюрлени белгилерин, оланы бир-бири булангъы байлавлугъун (байлавучлу ва байлавучсуз) биле;
- бир жынслы ва бир жынслы тюгюл белгилевючлени айырып бола, оланы схемаларын эте, тийишли токътав белгилени сала;
- бир жынслы уьюрлери булангъы жумлалардан къуршайгъан сёзлени табып бажара;

- айрылган уьюрлери булангы жумлаланы тюрлюлерин (айрылган кьошумлукъ, айрылган белгилевюч, айрылган гьаллар, гьалишлик байлам, жумланы айырылган мекенлешдиреген уьюрлери булангы кьошумлу жумлаланы, айрылган уьюрлери булангы жумлаланы) чечип биле, текстден оланы табып анализ эте, токътав белгилерин англата;

- кьошулган уьюрлери булангы жумлаланы (айрылган белгилевючлени, толумлукъланы, гьалланы, тенглешдирилени, гьалишликлени, гиришген сёзлени, кьуршайган сёзлени аян этеген уьюрню) тюз охумагъа ва тюз интонация булан айтмагъа уьйрене;

- гиришген сёзлени, оланы арасында ёлугъаган маънадашларын авуз тилде айтылагъан муратгъа гёре кьоллап бола;

- чакъырыв сёзлени авуз ва языв тилде тюз кьоллап бажара, оланы тюз интонация булан охуй;

- гиришген сёзлени маъна якъдан белгилерин биле;

- жумлада уьнлюклени кьолланышын, оланы янында салынаган токътав белгилерин биле;

- БАР, ЁКЪ, ДЮР, ТЮГЮЛ сёзлени кьолланышын, оланы ягъында токътав белгилени англатып бола;

- охулган яда берилген текст къайсы стилге кирегенни токъташдырып

бола;

- кьошма жумлаланы тюз язып бажара.

- тувра ва къыя сёзлер булангы простой жумлалагъа токътав белгилерин тюз салма биле;

9-нчу клас

- тилни бѣлюклерин ва шо бѣлюклерде къолланагъан тил оьлчевлени биле.
- тилде къолланагъан морфемаланы, сѣз этив ва орфография къадаларын биле.
- тил культурасы булан байлавлу маъмуматланы англай.
- къошма жумлаланы тюрлюлерин (тизилген, иерченли, байлавучсуз) бирбири булан тенглешдирип, оланы гесеклери бир-бирине не йимик алатланы кѣмеклиги булан байлангъанны токъташдыра.
- тюрлю-тюрлю байлавучланы кѣмеклиги булан этилген къошма жумлаланы (байлавучлу — тизилген ва иерченли къошма жумлалар; байлавучлу — байлавучсуз къошма жумлаланы) танып, токъташдырып бажара;
- тюрлю-тюрлю къошма жумлалар тизип, синтаксис маънадашлардан пайдаланып бажара;
- тизилген къошма жумла тюз тизилгенми яда тюз тизилмегенми, токъташдыра, неге тюз тизилмегенни аян эте;
- тизилген къошма жумланы тизимин, ону маънасын, гесеклени интонация бирлигин англатып бола;
- тизилген къошма жумлаланы синтаксис якъдан ва токътав белгилерине гѣре анализ эте;
- тизилген къошма жумлаларда токътав белгилени къоллап бажара;
- иерчен къошма жумлаланы баш ва иерчен гесеклерин айырып, олар бирбирине нечик байлангъанны англатып бола;
- иерчен къошма жумлаланы тюрлюлерин (иерчен иеси, хабарлыкъ, белгилевюч, гъал жумлалар) бир-биринден айырып бола;

- бир нече иерчен гесеги булангъы иерченли кьошма жумлаланы оланы белгилерине гёре айырып биле, иерчен гесеклени баш гесек булангъы байлавлугъун токъташдырып бола;
- иерченли кьошма жумлаланы тизимин ва оланы кьолланагъан къайдаларын биле;
- иерченли кьошма жумлаланы синтаксис якъдан ва токътав белгилерине гёре чечмек.
- байлавучсуз кьошма жумлаланы маъна якъдан тюрлю-тюрлюлерин тизме ва оланы авуз тилде кьоллама уйрене, шо жумлаланы арасында синтаксис якъдан маънадашларын гёрсетип бола;
- байлавучсуз кьошма жумлаланы тизилеген грамматика къайдаларын, оланы авуз тилде кьолланышын биле, оланы синтаксис якъдан ва токътав белгилерине гёре чече;
- байлавучсуз кьошма жумлаланы гесеклерини маъна аралыкъларын биле;
- байлавучсуз кьошма жумлаларда токътав белгилени (айырымны, тирени, эки бюртюкню ва айырым бюртюкню) кьолланышын биле;
- сёйлевде байлавучлу ва байлавучсуз кьошма жумлаланы кьоллап биле;
- байлавучсуз кьошма жумлаланы синтаксис якъдан ва токътав белгилерине гёре чечип бажара;
- тувра ва кыя сёзлени текстден табып, оланы кьурулушун, этилеген кююн биле;
- тувра ва кыя сёзлери булангъы жумлаланы маънадаш гысапда кьолланывун билмек;

- бирев айтагъан затны башгъа биревге не ёлларда билдирмеге болагъанны биле (тувра сёз ва кыя сёз; тувра сёзню кыя сёзге, кыя сёзню тувра сёзге айландырыв);
- тувра сёзю булангъы жумлаларда токътав белгилени салып бажармакъ;
- тувра сёзню кыя сёзге, кыя сёзню тувра сёзге айландырып бажармакъ;
- сёйлейгенде авторну сёзлерин айырып билмек;
- къумукъ тилни халкъара яшавунда кютеген кьуллугъун, къумукъ халкъ учун тилни агъамиятын, ону гёзеллигин, байлыгъын ва чеберлигин англай;
- къумукъ тилни гъакъында умуми маълуматлар гелтирип бажармакъ, жамиятны яшавунда къумукъ тилни агъамиятын билмек; къумукъ тилни оьсювю гъакъында маълуматлар гелтирип бажармакъ;
- къумукъ адабият тилни ва къумукъ тилни диалектлери гъакъында умуми ангву бар;
- къумукъ тилни тюрк тиллени ва дагъыстан тиллени арасындагъы ерин, къумукъ тилни рус ва дагъыстан тиллер булангъы аралыгъын англай;
- тизилген кьошма жумланы тизимин, ону маънасын, гесеклерини интонация бирлигин англай;
- иерченли кьошма жумлаланы баш ва иерчен гесеклерини байлавлугъун, оланы маъна якъдан тюрлюлерин, иерчен гесеклени баш гесек булангъы байлавлугъун токъташдырып бажара;
- байлавучсуз кьошма жумлаланы тизилеген къайдаларын, оланы авуз тилде кьолланышын, токътав белгилерин англай;

- тувра ва кыя сёзлени текстден табып, оланы кырулушун, этилеген кююн биле;
- бир художникни бир нече суратларына яда бир нече художникни бир темагъа гёре этилген суратларына гёре сочинение язмакъ.

КЛАСЛАГЪА ГЁРЕ ПРЕДМЕТНИ ТЕМАТИКА ПЛАНЛАШДЫРЫВ

Тематика планлашдырылыв йыллагъа гёре берилген, онда темалагъа гёре сагъатлар гёрсетилген. Сагъатланы ва темаланы гезигин муаллим озыюну кыравуна гёре алышдырып бола.

Гъар теманы уйренегенде оьтгерилме герек ишлер планлашдырылгъан гъаракатлагъа етишмек муратда берилген.

5 клас (34 сагъат, жумада 1 сагъат)

№	Тема	Теманы ичделиги. Тил оьсдюрюв ва тергев ишлер	Колво часов	Оьтгерилме герек ишлени аянлаву
1	Тил — сёйлевню аслу кыуралы.	Адамны яшавунда тилни агъамияты. Ана тилни гъакында англав, ону халкыны тарихи ва маданияты булан бавлавлугъу.	2	Ана тилни халкыны яшавунда, жамият яшавда кютеген кыуллугъун, ону байлыгын ва чеберлигин англайлар. Ана тил халкыны ругъ байлыгы экенине тюшонелер. Тил илмуну гъакында, ону устынде ишлеген ва ишлейген алимлени гъакында англаву бар. Къумукъ тилни оьзге тюрк тиллени арасындагы ери, къумукъ тил илмуну оьсюю.

				Ана тилге багъышлангъан шийруланы гёнгюнден уйренелер. Къумукъ алимлер, шаирлер ва язывчулар булан ёлугъувлар оьтгериле.
2	Башлап- ры да гечи ген мат риалны такрарла	Сёзню тизими. Къошма сёзлер. Толу маъналы (атлыкъ, сыпатлыкъ, санавлукъ, орунча, ишлик, гъаллыкъ) ва кёмекчи тил гесимлер (байлавучлар ва тиркевючлер). <i>Плангъа гёре изложение.</i>	2	Сёзню тизими, оьзбашына къолланагъан толу маъналы ва кёмекчи тил гесимлени гъакъында англавун мекенлешдире. Сёз гесими тилни маъналы оьлчевю экенни англай, сёз гесимни тилни башгъа оьлчевлеринден айырып биле, сёзятывда ва сёзню къалибин яратывда сёз гесимни кютеген къуллугъун англай. Сёз гесимлени гёрсетип, оланы маъна, грамматика ва сёз яратыв якъдан анализ этмеге бажара. Тил гесимлени сёз яратыв къайдаларын биле, къошма сёзлени къурулуш якъдан чечик бола. оьз башына къолланмайгъан тил гесимлени айырып биле. Сёзню къайсы тил гесим экенин, ону къалиплерин белгилей, морфология якъдан чечме бажара. Кёмекчи тил гесимлени, байлавучланы ва тиркевючлени тилде кютеген къуллукъларын биле.
3	Тил ва дюнья	Тил ва тил илму. Языв тил ва сёйлев тил.	2	Адам учун тилни агъамиятын ону гъажатлыгъын англай. Адамны тили, шо тилни къурулушу, яшавда тил кютеген къуллукълары тил илмуда ахтарылагъанны биле. Милли тил – миллетни барлыгъын гёрсетеген бир белгиси экенни англай. Тил эки тюрлю болагъанны (языв тил ва сёйлев тил), оланы башгъалыкъ белгилерин биле.

4	<p>Синтаксис. Пунктуация.</p>	<p>Сёз тагъымлар. Сёз тагъымда баш ва огъар таби болагъан сёз. Жумла. Жумлаланы ахырында токътав белгилер. Хабар, сорав, чакъырыв жумлалар. Буйрукъ жумлалар.</p>	9	<p>Синтаксисни умуми англавларын биле. Сёз тагъымланы жумлалардан айырып биле. Жумладагъы сёз тагъымланы айырып, оланы аслу сёзюн ва таби болагъан сёзюн гёрсетип, олар къайсы тил гесимлерден тизилгенни англатып бо-</p>
---	---	---	---	--

		<p>Жумланы баш уьюрлери. Генглешген ва генглешмеген жумлалар. Жумланы экинчи даражалы уьюрлери. Толумлукъ. Белгилевюч. Гьал. Бир жынслы уьюрлери булангъы жумлалар. Бир жынслы уьюрлени арасында айырым. Къуршайгъан сёзлери булангъы бир жынслы жумлалар. Чакъырыв сёзлери булангъы жумлалар. Къошма жумлаланы гъакъында англав. Байлавучлары булангъы къошма жумлалар. Къошма жумлаларда <i>неге тюгюл, неге десе, тек, амма, ва</i> деген байлавучланы алдында айырым. Тувра сёзню гъакъында англав. Авторну сёзюнден сонг тувра сёз, тувра сёзню ягъында токътав белгилер. Диалог. Диалогну гъакъында англав. Диалогну янында тире.</p> <p><i>Грамматика тапшуруву булангъы тергев диктант.</i></p>	<p>ла. Жумланы аслу белгилерин англай ва ону грамматика тубюн гёрсетип бола. Жумлаланы сёйлевде не маънада къолланагъанына къарап, оланы тюрлюлерин биле. Гъислеге гёре, сёйлейгенде салынагъан муратгъа гёре жумлаланы тюрлюлерин гёрсетме ва оланы авуз тилде къоллама бола. Жумланы ахырында къолланагъан токътав белгилени биле. Текстдеги хабар, сорав, чакъырыв жумлаланы тюз интонация булан охуп бола. Жумланы баш уьюрлерини ва экинчи даражалы уьюрлерини аслу белгилерин, оланы тюрлюлерин, олар аслу гьалда къасы тил гесимден этилегенин биле. Жумланы синтаксис якъдан чечип бола. Генглешмеген жумланы генглешген жумладан айырып, ону генглешдирип бола. Жумланы бир жынслы уьюрлерин гёрсетип, оланы арасында салынагъан токътав белгилени анлатып бола. Бир жынслы уьюрлери булангъы жумлаларда къуршайгъан сёзню къолланышын англай, къуршайгъан сёзню ва бир жынслы уьюрлени арасында салынагъан токътав белгилени биле. Къошма жумланы къурулушун, ону ичиндеги простой жумлалар бирбирине нечик байланагъанны англай. Къошма жумлада къолланагъан байлавучланы, салынагъан токътав белгилени биле. Тувра сёз авторну сёзлери булан</p>
--	--	---	--

				<p>кЪоллангъанда салынагъан токЪтав белгилени англатып бола.</p> <p>Диалог деп негер айтылагъанны англай, ону янында токЪтав белгилени</p>
--	--	--	--	--

				кӱолланышын биле.
5	Фонетика, графика ва тюзъязыв	<p>Сӱйлейгенде авазланы тувулуву. Созукъ авазлар. Тутукъ авазлар. Къатты ва йымышакъ тутукълар. Алфавит. Е, Ё, Ю, Я гъарпланы кӱолланышы. Ъ ва Ь белгилени кӱолланышы.</p> <p>Бувун. Ургъу. Созукъ авазланы гелишивю. Бирбир тутукъланы айтылышы ва язылышы (нг, в, ж). Сӱзню фонетика якъдан чечив.</p> <p>Текстни темасын токъташдырып, ону аслу маънасын, аслу сӱзлерин, жумлаланы бир-бири булангъы байлавлугъун гӱрсетеген лексика ва грамматика алатланы гӱрсетив.</p> <p><i>Тергев диктант.</i></p> <p><i>Къысгъа изложение.</i></p> <p><i>Уьйренив изложение.</i></p>	7	<p>Фонетика булан байлавлу аслу англавланы биле. Аваз сӱзню маънасын алышдырагъан кӱуллукъну кютегенин англай (<i>бар - бир - бур - бюр - бер</i>).</p> <p>Авазны яратылывунда ортакъчылыкъ этеген сӱйлев санланы биле.</p> <p>Е, Ё, Ю, Я гъарпланы ва Ъ ва Ь белгилени кӱолланышын биле.</p> <p>Созукъланы тутукъ авазлардан, янгыравланы сангыравлардан, оланы жутларын, къатты ва инче тутукъланы бир-биринден айырып биле.</p> <p>Сӱзлени фонетика якъдан чече; оланы язылагъан ва айтылагъан кююн авуздан ва транскрипциясын язып, англатьп бола.</p> <p>Халкъны тарихинде язивну агъамиятын англай.</p> <p>Сӱзню гъарплагъа ва авазлагъа гӱре чечелер, сӱздеги гъарпланы ва авазланы къадарын тенгleshдирелер.</p> <p>Сӱзлени бувунлагъа гӱре бӱлюп бола, оланы сатырдан сатыргъа гӱчюрме биле.</p> <p>Ургъуну гъакъында англаву бар, ону кӱолланышын биле.</p> <p>Созукъ авазланы гелишивюн, орус тил булан тенгleshдиргенде кӱумукъ тилдеги бир-бир тутукъланы (нг, в, ж) айтылыш белгилерин ва язылышын биле. Фонетика булан байлавлу авуз тилде ӱлугъагъан янгылышланы гӱрсетип бола.</p> <p>Сӱзню фонетика якъдан анализ этелер. Шибъру ва хабар текстлени чебер охуп</p>

				<p>бола.</p> <p>Тюзъязыв сёзлюкден пайдаланып бола.</p>
6	Лексика.	<p>Лексиканы гъакъында англав.</p> <p>Сёзлени кёп маъналыгъы.</p> <p>Сёзлени тувра ва гёчюм</p>	3	<p>Отличают слова от других единиц языка</p> <p>Лексикая булан байлавлу умуми англавлагъа ес бола. Сёзню тилни</p>

		<p>маъналары. Аваздашлар. Маънадашлар. Къаршыдашлар. Бирикген сёз тагъымлар. Т.об. Текстни темасын ва аслу маънасын токъташдырып, хабарлав. Текстни планын тизмеге уйренив. Хабарлав формадагъы текстни къысгъартып язмагъа уйренив.</p> <p><i>Эркин темагъа сочинение. Къурдашына кагъыз. Проект «Къумукъ тилде тереклени атлары» Тергев диктант.</i></p>	<p>башгъа единицаларындан айырып биле. Бир-бирине ошайгъан предметлени, белгилени, гъалланы тыш гёрюнюшю башгъа предметлеге гёчюп кёп маъналы сёзлер тувагъанны биле. Сёзню лексика ва грамматика маъналарын, ону лексика маънасын тюрлютюрлю къайдаларда англатып бола. Бир маъналы сёзлени кёп маъналы сёзлерден айырып бола, кёп маъналы сёзлени тувра ва гёчюм маъналарын гёрсетип бола. Аваздашлар, маънадашлар, къаршыдашлар нечик сёзлер экенни биле. Тувра ва гёчюм маънасы булангъы сёзлеге, маънадашланы тагъымларына, къаршыдашланы ва аваздашланы жутларына мисаллар гелтирип бола. Чебер адабият тилде ва авуз тилде сёзлени гёчюм маънада къолланагъан кюйлерине тергев бере. Обзюню сёйлев лексикасында кёп маъналы сёзлени, синонимлени, антонимлени, омонимлени ва обз. къоллай. Фразеология булан байлавлу умуми англавланы уйрене. Бирикген сёз тагъымланы оланы белгилерине гёре айырып бажара. Бирикген сёз тагъымланы эркин сёз тагъымларда айырып биле. Тюрлю-тюрлю сёзлюклени (орфография, русча-къумукъча, къумукъчарусча, маънадаш, фразеология, айтывлар ва аталар</p>
--	--	---	---

				<p>сѣзлери) кьоллама уйрене, оларда ёлугъагъан маъмулатлар булан пайдалана.</p> <p>Оъзюню сѣз байлыгъын артдыра.</p>
--	--	--	--	--

7	Сёз яратыв, сёз тюрлендирив ва тюзья-	Сёз яратывну ва сёз тюрлендиривни гъакъын да англав. Сёз тюрлендиреген къошумчалар. Сёз этеген къошумчала-	3	Сёзню тизилиши булан, сёзьяратыв къайдалан булан байлавлу умуми англавлагъа ес бола. Сёзню сёз яратагъан ва къалип яратагъан гесимлерин айырып биле.
---	--	--	---	--

	зъв.	<p>ны тюзьязылышы. Эки къабат тутукълар гелеген сёзлени тюз язылышы. Сёзлени сатырдан сатыргъа гёчюрюв къайдалар</p> <p><i>Берилген темагъа гёре сочинение</i></p>		<p>Сёзню грамматика ва лексика маъналарын айыра.</p> <p>Оъз башына къолланагъан тил гесимлени къалиплерин англатьп бола.</p> <p>Сёзню къайсы тил гесим экенин, ону къалиплерин белгилеп, морфология якъдан чечме бола.</p> <p>Тамурланы, тюплени ва къошумчаланы тюз язылышын биле. ТАТУВ, ТА-ТЫВ; АЧЫВ, АЧУВ йимик сёзлени тюз язылышына уйрене.</p> <p>Эки къабар тутукълар гелеген сёзлени язылышын биле.</p> <p>Сёзлени сатырдан сатыргъа гёчюреген къайдаларын англай ва язывда къоллама бола.</p> <p>Сёзлени тизимине гёре чечмеге уйрене.</p>
--	-------------	--	--	---

8	Морфология. Существительное.	Тил гесимлени бёлюклери Атлыкъ. Хас ва жынс атлыкълар. Атлыкъны жумлада къуллугъу. Атлыкъ чакъырывну къуллугъунда. Сыпатлыкъ. Сыпатлыкъны морфология ва синтаксис белгилери Т.об. Айтагъан затны тюз ва мекенли англамакъ учун маънадаш сёзлени къоллап билмек, артыкъ такрарлавлардан сакъланмагъа уйретмек. <i>Плангъа гёре изложение.</i> <i>Тергев диктант.</i>	2	Морфология булан байлавлу умуми англавланы биле. Оъзбашына къолланагъан толу маъналы тил гесимлерин къуллукъчу тил гесимлерден айырып бола. Атлыкъны маънасын ва аслу грамматика белгилерин англай. Хас ва жынс атлыкъланы теклик ва кёплюк санавда санавда къоллап бола. Атлыкъланы оъзге тил гесимлер булан гелишегенине тергев бере. Атлыкъланы жумлада кютеген къуллугъун мисаллар гелтирип аянлай. Авуз тилде атлыкъланы тийишли къалиплерде, лексика ва орфоэпия нормаларда къоллай. Атлыкъны морфология якъдан чече. Сёйлев тилде бир йимик сёзлер такрарланмасын учун атлыкъ маънадашлардан пайдаланып бола.
9	Ишлик	Ишликни маънасы, ону грамматика белгилери. Барлыкъ ва ёкълукъ ишликлер. Гёчюм ва къалым	3	Ишликлени маъналарын, оланы аслу грамматика белгилерин биле. Ишликлени барлыкъ ва ёкълукъ, гёчюм ва къалым къалиплерде къолла-

		ишликлер. Ишликни заман кьалиплери. <i>Сурагъа гёре сочинение.</i> <i>Тергев диктант.</i>		нышын биле. Ма (ме) ёкълукъ кьошумчаны башгъа кьошумчалардан айырып бола. Ишликлени гъалиги, гележек. гетген заманларда кьолланагъан кьалиплерин биле, оланы авуз тилде кьоллап мисаллар гелтирип бола. Ишликлени заман кьалиплерин байлавлу текстде кьоллап, оланы гёчюм маъналарын англатып бола. Ишликлени текстде тюрлю-тюрлю кьалиплерде кьолланышын гёрсетип бола.
10	Йылны узагъында гечилген материалны такрарлав	Синтаксис ва пунктуация. Фонетика, графика ва тюзъязыв. Лексика. Сёз яратыв ва тюзъязыв. Морфология ва тюзъязыв	1	Сёзню лексика ва грамматика маъналарын, ону лексика маънасын тюрлютюрлю къайдаларда англатып бола. Бир маъналы сёзлени кёп маъналы сёзлердан айырып бола, кёп маъналы сёзлени тувра ва гёчюм маъналарын айырып биле. Тувра ва гёчюм маънасы булангъы сёзлеге, маънадашланы тагъымларына, къаршыдашланы ва аваздашланы жутларына мисаллар гелтирип бола. Сёзню грамматика ва лексика маъналарын айырып биле.

6класс (34 сагъат, жумада 1 сагъат)

№	Тема	Теманы ичделиги, тил оьсдюрюв ва тергев ишлер	сагъа тлар	Оьтгерилме герек ишлени аянлаву
----------	-------------	--	-------------------	--

1.	Тил, сёйлев, къатнашыв	Къумукъ тил — къумукъ миллетни тили ва Россия Федерациясында пачалыкъ тил. Тил ва дюнья.	1	Тилни, тил культурасыны адамны яшавунда кютеген къуллукълары. Къумукъ тилни озге тюрк тиллени ва дагъыстан тиллени арасындагъы ери. Белгили къумукъ язывчулар, шаирлер булан ёлугъувлар оьтгерив.
----	---------------------------------------	--	---	---

<p>2.</p>	<p>Бешинчи класда гечилген материалны такрарлав</p>	<p>Фонетика (авазлыкъ). Орфоэпия (тюз айтыв). Сёзню тизими. Тил гесимлер. Сёзтагъым. Простой жумла. Токътав белгилер. Къошма жумла. Къошма жумлада айыргъычлар. Жумлаланы синтаксис якъдан чечив. Тувра сёз. Лакъыр (диалог) Т.об. Сёйлев стиллери. Официальный стил ва ону белгилери. Т.и. Грамматика тапшуруву булангъы тергев диктант.</p>	<p>2</p> <p>Текстни чебер охув, огъар гёре план тизив. Шо плангъа гёре тюрлю-тюрлю ишлер юрютов. Текстдеги сёзлени фонетика якъдан чечив, морфема гесимлерин гёрсетив, морфология якъдан разбор этив. Текстдеги сёзлени тил гесимлеге гёре айырыв. Сёзлени сёз тагъымлардан не башгъалыкълары барны англатыв. Сёз тагъымланы язып, оланы баш ва иерчен сёзлерин белгилев, оланы маъна ва грамматика. Текстде ёлугъагъан простой жумлаланы къошма жумлалардан айырып языв. Оларда ёлугъагъан токътав белгилени англатыв, оланы грамматика тюрлерине гъызлар тартыв, схемаларын гёрсетив. Къошма жумлаланы тюрлюлерин текстден табып, синтаксис якъдан чечив. Текстни белгилерин, оланы тюрлюлерин, къурулушун англатып билмек. Хабар ва ойлав текстлеге мисаллар гелтирив. Текстлердеги жумлаланы бир-бири булангъы байлавун гёрсетив. Текстни темасын, ону аслу маънасын, къурулушун англатыв. Текстлеге баш салмагъа уйренив. Озьюню булан болгъан бир агъвалатгъа хабар текст тизив. Тюрлю-тюрлю стиллерде язылгъан текс тлени айырып билив. Оланы бирбиринден айырагъан белгилерин гёрсетив. Заявление яда озге документ язып, шо докумен къайсы стилге гирегенни гёрсетип аянлав.</p>
-----------	--	---	---

3	Текст	Текст, ону айрылыкълары. Текстни темасы ва аслу маънасы. Текстни башы. Текстни баш ва ахырынчы жумлалары. Текстни аслу (таяв) сёзлери. Текстни аслу белгилери. Текст ва тилни стиллери (къатлавлары). Сёйлевню иш стили (къатлаву).	3	Текстни белгилерин, оланы тюрлюлерин, къурулушун англатып билмек. Хабар ва ойлав текстлеге мисаллар гелтирив. Текстлердеги жумлаланы бир-бири булангъы байлавун гёрсетив. Текстни темасын, ону аслу маънасын, къурулушун англатыв. Текстлеге баш салмагъа уйренив. Озьюню булан болгъан бир агъвалатгъа хабар текст тизив.
---	-------	---	---	--

		<i>Эркин темагъа сочинение. Англатыв диктант</i>		Тюрлю-тюрлю стиллерде язылгъан текстлени айырып билив. Оланы бир-бири
4.	Лексика. Тил культурасы	Сёз ва ону лексика маънасы. Ортакъ сёзлер. Касбулукъ сёзлер. Диалект сёзлер. Гъакъ къумукъ сёзлер ва алынгъан сёзлер. Янгы сёзлер (неологизмлер). Эсгиленген сёзлер. Сёзлюклер. <i>Проект «Диалект сёзлер»</i>	2	Сёзлер тюрлю-тюрлю тематика группалагъа гёре айырыла. Сёзлени актив ва пассив лексикада къолланышын, оланы стилистика ва оьзге белгилерин биле. Сёзлени тюрлю-тюрлю сфераларда къолланышын, шо сфераларда къоллангъан текстлеге хас болагъан белгилерин гёрсетип бола. Газетлерде, журналларда, китапларда ёлугъагъан янгы сёзлени ва эсгиленген сёзлени табыш бола. Бирикген сёз тагъымланы эркин сёз тагъымлардан айырып биле. Диалект сёзлени чебер адабият текстлерде къолланышына тергев бере. Тюрлю-тюрлю сёзлюклерден пайдаланып билмек.

5.	Бирикген сѣзтагъым зтагъымлар. Сѣйлев культураны	Бирикген сѣзтагъымлар. Бирикген сѣзтагъымланы маъналары ва белгилери. Бирикген сѣзтагъымланы тилде къолланышы. Бирикген сѣзтагъымланы яратылыву. <i>Грамматика тапиуруву булангъы тергев диктант.</i>	4	Бирикген сѣзтагъымлар булан байлавлу умуми англавланы уйрене. Бирикген сѣз тагъымланы оланы белгилерине гѣре айырып биле. Бирикген сѣз тагъымланы эркин сѣз тагъымлардан айырып биле. Бирикген сѣз тагъымланы охув ва язув тиллерде тилни чеберлигин гѣрсетегенни аян этип бола. Текстде ёлугъагъан бирикген сѣз тагъымланы табып, оланы маъналарын, къолланышын, чеберлигин аян этип бола. Эркин сѣз тагъымлагъа маънадаш болагъан бирикген сѣз тагъымлар гелтирип бола. Озьюню сѣйлев тилинде бирикген сѣз тагъымланы эркин кюйде къоллап бола. Фразеология сѣзлюклер булан пайдаланып бола.
6.	Сѣзьяратыв. Тюзьязыв.	Сѣзню морфема гесеклери ва сѣзьяратыв. Къумукъ тилде сѣзлени этилишини	6	Къошма сѣзлени жураларын - къошулгъан сѣзлени ва чалмюк сѣзлени язылышын биле. Олар къошулуп этилинеген

	Сѣйлев культураны	аслу къайдалары. Сѣзлени яратылыву. Къысгъартылгъан къошма сѣзлер. Сѣзню морфема гесеклерине ва этилишине гѣре чечив. <i>Соравлагъа жаваплар берип изложение язув</i>		сѣзлеге ва оланы маъналарына тергев бериле. Хас атланы къошмаларыны язылышын ва этилеген кююн билме тюше. Къумукъ юртланы къошма атларын, юругъузну ерлерини къошма атларын язып алыгъыз, оланы язылышын англатьгъыз.
--	--------------------------	--	--	---

7.	Морфология. Тюзъязыв. Сейлев культурасы	Атлыкъ. 5-нчи класда гечилгенни такрарлав. Атлыкъланы санаву. Атлыкъланы мюлк къалиби. Мюлк къошумчасы булангъы атлыкъланы санаву. Атлыкъланы гелишлеге гёре тюрлениши. Мюлк къошумчасы булангъы атлыкъланы гелишлеге гёре тюрлениши. Гелишлени маъналары. Гелиш къошумчаланы тюз язылышы. Атлыкъланы хабарлыкъ къалиби. Атлыкъланы этилиши. Ишликлерден атлыкълар этеген къошумчалар. Сорав къошумча. Атлыкълар булан да, де; чы, чи, чу, чю гесеклени къолланышы ва язылышы. Атлыкъланы морфология якъдан чечив. <i>Тергев диктант.</i> <i>Охулгъан хабарлагъа байлавлу сочинение</i>	8	Хас ва жынс атлыкълагъа, янгыз теклик санавда ва янгыз кёплюк санавда къолланагъан атлыкълагъа тергев бериле. Атлыкъланы озге тил гесимлер булан гелишегенине тергев бере. Мюлк къошумчасы булангъы атлыкъланы санавлагъа ва гелишлеге гёре тюрленивюн биле. Текстни охуп, онда ёлугъагъан мюлк къошумчасы булангъы атлыкъланы къолланышына тергев берив. Берилген текстден гелишлени табып, олар къайсы гелиште экенин ва не маънада къоллангъанын англата. Текстде ёлугъагъан атлыкъланы хабар формаларын язып алып, оланы белгилерин гёрсетмек. Санав, гелиш, мюлк ва сказуемоелик къошумчаланы дурус язылышын биле. Къыйматлав маънасы булангъы къошумчаланы авуз тилде атлыкълар булан къолланагъан кююне тергев бере. Атлыкъланы тийишли къалиплерде, лексика ва орфоэпия нормаларда къоллайлар. Да (де); чы (чи, чу, чю) гесекчелени къошумчалардан айырып биле. Атлыкъланы морфология якъдан чечив.
8.	Сыпатлыкъ	5-нчи класда гечилгенни такрарлав. Сыпатлыкъланы даражалары. Сыпатлыкъланы маънасына гёре бёлюклери. Даражалы сы-	4	Текстде ёлугъагъан сыпатлыкъланы табып, оланы лексика и грамматика маъналарына тергев бермек. Шийруда ёлугъагъан даражалы ва даражасыз сыпатлыкъланы гёрсетип, оланы маънала-

		<p>патлыкълар. Даражасыз сыпатлыкълар. Сыпатлыкъланы тюз язылышы. Сыпатлыкъланы морфология якъдан чечив.</p> <p><i>Яшавда гѳрген затларына байлавлу сочинение</i></p>		<p>рын англатмакъ. Сыпатлыкъланы тюрлю-тюрлю даражаларда къолламагъа уйренив. Аталар сѳзлеринде ва айтывларда ѳлугъагъан сыпатлыкъл этеген къошумчасы булангъы сыпатлыкъланы язып алыгъыз, оланы этилген кююн англатыгъыз.</p> <p>Сыпатлыкъланы жумлада кютеген къллугъуна тергев бермек.</p> <p>Сыпатлыкъланы морфология якъдан чечип билмек.</p>
9.	Санавлукъл	<p>Санавлукъл тил гесим гысапда. Простой ва къошма санавлукълар. Санав санавлукъланы маъналарына гѳре бѳлюклер. Санав санавланы гѳрсетеген санавлукълар. Бѳлюм санавлукълар. Жыйылыш санавлукълар. Уъюш санавлукълар. Гезик санавлукълар. Санавлукъланы тюз язылышы. Санавлукъланы морфология якъдан чечив.</p> <p><i>Англатьв диктант.</i></p>	5	<p>Текстде ѳлугъагъан санавлукъланы язып алыгъыз, олар къайсы бѳлюкге гиреген-ни токъташдырыгъыз. Текстде ѳлугъагъан санавлукъланы сѳзлер булан языв, олар жумланы къайсы уъюрю болагъанны токъташдырыв. Къошма санавлукъланы, санавлар вар им цифралар булан язылгъан санавлукъланы тюз язылышына тергев берив.</p> <p>Жыйылыш санавлукъланы (экев, уъчев...), уъюш санавлукъланы (экиде бир, онда уъч, ярым, ярты...) тюз къоллап билмек.</p> <p>Санавлукъланы морфология якъдан чечип билмек.</p>

10.	Орунча	<p>Орунча тил гесим гъисапда. Орунчаланы маъналарына гёре бёлюклери. Бет орунчалар. Бет орунчаланы тюрлениши. Сорав орунчалар. Байлавчу орунчалар. Гёрсетив орунчалар. Белгилевчю орунчалар. Белгисиз орунчалар. Инкарлыкъ орунчалар. Мюлк орунчалар. Орунчаланы тюз язылышы. Орунчаланы морфология якъдан чечив. <i>Грамматика тапиуруву булангъы тергев диктант.</i></p>	4	<p>Маъналарына гёре орунчаланы тюрлюлерин билмек. Оланы текстден табып, маъналарын англатьп, олар кютеген синтаксис кьуллукъларын гёрсетмек. Орунчаланы текстдеги жумлаланы бирбирине байламакъ учун кьолланагъан кьуллугъуна айрыча тергев берме тюше. Орунчаланы гелишлеге гёре, санавлагъа гёре тюрлендирме уыйретив. Орунчаланы морфология якъдан чечип билмек.</p>

11.	Йылны боюндагечилген материалны такрарлав	<p>Тилни гыакындагы илмуну бёлюкleri. Тюзьязыв (орфография). Токътав белгилер (пунктуация). Сёзбайлыкъ (лексика) ва фразеология. Сёзьяратыв. Морфология. Синтаксис.</p> <p><i>Проект «Белгил къумукълар»</i></p>	2	<p>Лексикология булан байлавлу умуми англавлaгъа ес бола. Бир маъналы сёзлени кёп маъналы сёзлерден, кёп маъналы сёзлени тувра ва гёчюм маъналарын айырып биле.</p> <p>Аваздашлар, маънадашлар, къаршыдашлар нечик сёзлер экенни биле. Тувра ва гёчюм маънасы булангы сёзлеге, маънадашланы тагъымларына, къаршыдашланы ва авадашланы жутларына мисаллар гелтирип бола. Озьюню сёйлев лексикасында кёп маъналы сёзлени синонимлени, антонимлени, омонимлени ва оз. къоллай.</p> <p>Фразеология булан байлавлу умуми англавланы уйрене. Бирикген сёз тагъымланы оланы белгилерине гёре айырып биле.</p> <p>Озь башына къолланагъан тил гесимлени, оланы формаларын оз башына къолланмайгъан тил гесимлерден айырып биле.</p> <p>Сёзню къайсы тил гесим экенин, ону къалиплерин белгилей, ону морфология якъдан чечме бажара.</p>
-----	---	--	---	---

7 клас (34 сагъат, жумада 1 сагъат)

№	Тема	Теманы ичделиги, тил оьсдюрюв ва тергев ишлер	сагъатлар	Оьтгерилме герек ишлени аянлаву
---	------	---	-----------	---------------------------------

1.	Къумукъ тилни обсьюв гьалы	Къумукъ тил — къумукъ миллетни тили ва Россия Федерациясында пачалыкъ тил.	1	Тилни, тил культурасыны адамны яшавунда кютеген къуллукълары. Къумукъ тилни обьге тюрк тиллени ва дагъыстан тиллени арасындагъы ери. Белгили къумукъ язывчулар, шаирлер булан ёлугъувлар оьтгерив.
-----------	-----------------------------------	--	----------	--

2	6-нчы класда гечилген материалны такрарлав	Лексика. Сёз яратыв ва тюзъязыв. Атлыкъ. Сыпатлыкъ. Санавлукъ. Орунча. <i>Анлатыв диктант.</i>	3	Лексика булан байлавлу маълуматланы такрарлав. Сёзъяратыв ва тюзъязыв къайдаларын эсге алыв. Гечилген тил гесимлени аслу белгилерин такрарлав.
----------	---	---	----------	--

3	Ишлик.	<p>Умуми маънасы (такрарлав). Ишлик къуршайгъан къалиплер. Ишликни баш къалиби. Барлыкъ ва ёкълукъ ишликлер. Ёкълукъ <i>-ма, -ме</i> къошумчаны башгъа къошумчалардан айырыв. Ишликни бетлеге ва санаглагъа гёре тюрлениши. Бет къошумчалар. Уъчюнчю бетде <i>-лар, -лер</i> къошумчаны кълланышы. Бет къошумчаланы тюз язылышы. Гёчюм ва къллым ишликлер. Ишликни даражалары. Ишликни багъышлары. Буйрукъ багъыш. Тилев багъыш. Тилев багъышны простой къалиплери. Тилев багъышны къошма къалиплери. Шарт багъыш. Шарт багъышны къошма къалиплери. Хабар багъыш. Гъалиги заман. Гетген заман. Гетген заманны простой къалиплери. Гетген заманны къошма къалиплери. Заман къалиплени бир-бирини орнунда кълланышы. Заман къалиплени тюз язылышы. Ишликни этилиши. Ишликни чечивюню гезиги. Ишликни белгисиз къалиби, ону жумлада кю-</p>	9 <p>Ишликлени бетлеге санаглагъа гёре тюрлендирип бажармакъ. Бет къошумчаланы тюз язылышын ва тилде кълланышын билмек. Гёчюм ва къллым ишликлени, ишликлени даражаларын, оланы багъышларын танып белгилемек. Хабар багъышдагъы ишликлени заманлагъа гёре (гъалиги, гележек, мекенли гележек, мекенсиз гележек; гетген) алышдырып ва авуз тилде къллап бажармакъ. Заманланы простой ва къошма къалиплерин, ишликни этилишин билмек. Ишликни белгисиз къалибин танымакъ. Баш къалипдеги ишликлени (буйрукъ къалипни 2-нчи бетдеги текликдеги формасы) тюрлю-тюрлю къалиплеге салып къллап билмек. Ишликлени заман къалиплерин байлавлу текстде къллап, оланы гёчюм маъналарын англатып бола. Ишликни морфология якъдан чечмек.</p>
---	--------	--	---

		теген кьуллугъу. <i>Суратгъа гёре сочинение.</i> <i>Грамматика тапиуруву</i> <i>дулангъы тергев диктант</i>		
4	Сыпатишлик.	Сыпатишликде ишликни ва сыпатлыкъны белгилери. Сыпатишликни заманлары. Сыпатишликлени атлыкъланы орнунда къолланышы. Сыпатишликни алышыныву. Атишликлер. Атишликлени биринчи тайпасы. Атишликлени экинчи тайпасы. Атишликлерде ишликни, атлыкъны белгилери. Атишликни жумладагъы къуллугъу. <i>Проект «Къумукъ тилде</i> <i>оьсюмлюклени атлары»</i> <i>Охулгъан хабарлагъа</i> <i>байлавлу сочинение</i> <i>Англатьв диктант</i>	3	Сыпатишликлени грамматика белгилерин гёрсетип, бир-биринден айырып биле. Сыпатишликде ишликни ва сыпатлыкъны белгилерин гёрсетип бажара. Сыпатишликни этилишин ва оланы заманлагъа гёре тюрленишин биле. Сыпатишликлени атлыкъланы орнунда къолланышы. Сыпатишликлени гелишлеге гёре тюрленивю ва тюр-лютюрюлю къошумчаланы къабул этегенлиги. Сылати-шликлени тюз язылышы. Сыпатишликлени ва хабар багъышдагъы бет ишликлени бирбиринден айырып биле.

5	Атишлик.	Атишликлени гъакъында англав. Биринчи тайпа атишликлер, оланы гелишлеге гёре тюрлениши. Атишликлени экинчи тайпасы. Экинчи тайпа атишликлени этеген къошумчалар. Атишликлерде ишликни ва атлыкъны белгилери. Атишликни жумлада къуллугъу. Атишликлени гелишлеге гёре тюрлендирип билмек.	3	Атишликлени этилеген кююн биле, оланы гелишлеге гёре тюрлендире. Оланы ишлик ва атлыкъ белгилерин айыра. Атишликни жумладан табып, олар жумланы къайсы уъюрю экенни белгилеп бажара. Атишликлени морфология ва синтаксис белгилерин биле. Текстде ёлугъагъан атишликлени язып, олар къайсы тайпасы экенни англатып бола. Баш сёзю ат ишлик болагъан сёз тагъымлар гелтирип бола.
6	Гъалишлик.	Гъалишликни гъакъында англав. Гъалишликлени ишликlege де, гъал-	3	Гъалишликден умуми англаву бар. Гъалишликлер айрылмайгъан гезиклер де бола. Гъалишликлени ишликlege де,

		<p>лыкълагъа да ошайгъан хасиятлары.</p> <p>Гъалишликлени этилиши ва тюз язылышы.</p> <p>Гъалишликли байламны гъакъында англав.</p> <p>Гъалишликли байламны жумлада тюз къолламагъа уыйретив.</p> <p><i>Эркин темагъа сочинение.</i></p> <p><i>Грамматика тапиуруву дулангъы тергев диктант</i></p>		<p>гъаллыкълагъа да ошайгъан хасиятларын айырып бажара.</p> <p>Гъалишликлени этилишин ва оланы тюз язылышын биле. Гъалишликли байламны гъакъында англаву бар.</p> <p>Гъалишликли байламны жумлада тюз къолламагъа биле. Текстден айрылгъан айры гъалишликлени ва гъалишлик байламланы табып бажара, тийишли еринде токътав белгилени къоллап бажара. Бир-бир гъалишликлер неге айрылмагъанны себебин англатып бола.</p>
--	--	---	--	---

7	Кёмекчи ишликлер.	Кёмекчи ишликлени гъакъында англав. Кёмекчи ишликлени биринчи ва экинчи тайпалары. Кёмекчи ишликлени этилиши ва тюрлениши. <i>Эди, экен</i> деген кёмекчи ишликлени тюз язылышы. Ишликни жумлада кьуллугъу. <i>Суратгъа гёре сочинение.</i> <i>Проект «Къумукъланы атлары»</i>	2	Кёмекчи ишликлени биринчи ва экинчи тайпаларын биле. Кёмекчи ишликлени этилишин ва оланы тюрленишин биле. <i>Эди, экен</i> деген кёмекчи ишликлени тюз язылышын анлатып бажара. Ишликни жумлада кютеген кьуллугъун англай.
8	Гьаллыкъ.	Гьаллыкъны гъакъында англав. Гьаллыкъны бёлюклери: заман гъашлыкълар, ер гьаллыкълар, кюй гьаллыкълар, оьлчев гьаллыкълар, себеп гьаллыкълар, мурат гьаллыкълар. Гьаллыкъны этилиши. Гьаллыкъ этеген кьошумчалар. Кьошма гьаллыкълар. Гьаллыкъланы тюз язылышы ва жумлада кьуллугъу. Гьаллыкъланы бёлюклерин айырып билмек. Маънадаш ва кьаршыдаш гьал-	3	Гьаллыкъны белгилерин, оланы маъна якъдан бёлюклерин биле. Заман гьаллыкълар, ер гьаллыкълар, кюй гьаллыкълар, оьлчев гьаллыкълар, себеп гьаллыкълар, мурат гьаллыкълар маъна якъдан нени анлатагъанны, оланы этилишин биле. Кьошма гьаллыкълар нечик этилегенни анлатып бола. Гьаллыкъланы тюз язылышын ва жумлада кютеген кьуллугъун биле. Текстден гьаллыкъланы табып, олар кьайсы бёлюкlege гирегенин анлатып бола. Маънадаш ва кьаршыдаш гьаллыкъланы сёйлейгенде кьоллап бажара.

		лыкъланы сёйлейгенде кьоллап билмек. <i>Анлатыв диктант.</i> <i>Плангъа гёре изложение.</i> <i>Тергев диктант.</i>		
--	--	---	--	--

9	Кемекчи тил гесимлер. Тиркевючлер.	Кёмекчи тил гесим гысапда тиркевючлени гыакъында англав. Тиркевючлени кьолланышы. Тиркевючлени де, башгъа тил гесимлени де кьуллугъун кютеген сёзлер. Тиркевючлени тюз язылышы. Кёмекчи атлар. <i>Яшавда гёрген затларына байлавлу сочинение</i> <i>Айырыв диктант.</i>	1	Кёмекчи тил гесим гысапда тиркевючлени белгилерин биле. Тиркевючлени авуз ва языв тилде тюз кьоллап бажара. Тиркевючлени де, башгъа тил гесимлени де кьуллугъун кютеген сёзлени бир-биринден айырып бола. Тиркевючлени тюз язылышын англатып бажара. Тиркевючлени тюз кьоллап жумлалар тизе. Тиркевючню гелишлерде (<i>тавну башына, тавну башында, тавну башындан</i>) ва башгъа формаларда (<i>сени булан, сени булангъы</i>) кьорлланагъан кююн биле, ону морфология якъдан чечип бола. Кёмекчи атлар къайсы тил гесимлер болагъанны, оланы морфология белгилерин биле. Текстден кёмекчи атланы табып, оланы кёмекчи атлыкълар экенин гёрсетеген белгилерин англатып бажара.
10	Байлавучлар.	Байлавучланы гыакъында англав. Байлавучланы тюрлюлери: кьошма байлавучлар, тизеген байлавучлар, иертеген байлавучлар; кьошагъан байлавучлар, айырагъан байлавучлар, къаршылыкълы байлавучлар. <i>Булан, бир, да (де), не</i> деген сёзлени байлавучланы кьуллугъун кютегени. <i>Айырыв диктант.</i> <i>Суратгъа гёре сочинение.</i>	1	Байлавучланы оланы белгилерине гёре озге тил гесимлерден айырып бажара. Байлавучланы тюрлюлерин: кьошма байлавучлар, тизеген байлавучлар, иертеген байлавучлар; кьошагъан байлавучлар, айырагъан байлавучлар, къаршылыкълы байлавучланы бир-биринден айырып оланы белгилерине гёре авуз ва языв тиллерде кьоллап бажара. <i>Булан, бир, да (де), не</i> деген сёзлени байлавучланы кьуллугъун кютегенин биле. Текстден байлавучланы табып, оланы тюрлюлерин тапкъырлагъа айырып язма биле. Гъар тюрлю байлавучланы кьоллап жумлалар тизип бажара.

11	Гесекчелер.	<p>Гесекчелени гъакъында англав. Башгъа тил гесимлени гесекчелени къуллугъунда къолланышы. Гесекчелени тюз язылышы.</p> <p><i>Анлатыв диктант. Проект «Къумукъ тилни уьстюнде ишлейген алимлер»</i></p>	1	<p>Гесекчелер нечик маъналар англатагъанны биле. Башгъа тил гесимлени гесекчелени къуллугъунда къолланышын биле. Гесекчелени тюз язылышын, олар не маъна англатагъанны биле. Гесекчелени къоллап, жумлалар тизип бажара.</p>
12	Модаль сёзлер	<p>Модаль сёзлени гъакъында англав. Модал сёзлени жумлада кютеген къуллугъу.</p>	1	<p>Жумлада къолланагъан кююне къарап, модаль сёзлер гесекчелеге ошайгъанны биле. Языв ва авуз тилде модаль сёзлени тюз къоллап бажара. Модаль сёзлени жумлада кютеген къуллугъун биле. Жумлада къолланагъан кююне къарап модаль сёзлени бёлюклерин биле.</p>
13	Уьнлюкле р.	<p>Уьнлюклени гъакъында англав. Уьнлюклени маъналары. Уьнлюклени янында айырым ва чакъырыв белги.</p> <p><i>Берилген темагъа сочинение. Грамматика тапшурув дулангъы тергев диктант</i></p>	1	<p>Уьнлюклени гъакъында умуми англав ва оланы сёйлевдеги къуллугъу. Гъис англатагъан уьнлюклени жумлада къоллап бажара. Тюрлю-тюрлю авазланы гёрсетеген уьнлюклер ва къатнашыв арада къолланагъан сёзлер. Уьнлюклени интонация якъдан айырыв. Уьнлюклени янында айырым ва чакъырыв белгини къоллав.</p>
14	Йьлны боюнда гечилген материалны такрарлав	<p>Оьзбашына къолланагъан тил гесимлер: ишлик, сыпатишлик, атишлик, гъалишлик, гъаллыкъ. Кемекчи тил гесимлер: тиркевючлер, байлавучлар, гесекчелер. Уьнлюклер.</p>	2	<p>Оьзбашына къолланагъан тил гесимлени оланы маъналарына ва оьзге белгилерине гёре айырып биле. Кёмекчи тил гесимлени оланы белгилерине гёре айырып бажара. Уьнлюклени маъналарын англай.</p>

8-нчи клас (34 сагыат, жумада 1 сагыат)

№	Тема	Теманы ичделиги, тил обсдюрюв ва тергев ишлер	сагы атлар	Оьтгерилме герек ишлени аянлаву
---	------	---	---------------	---------------------------------

1	7-нчи класда гечилген материалны такрарлав	Фонетика ва граф ва Тюзьязыв. Морфем ва сёз этив. Лексика фразеология. Морфология <i>Англатьв диктант.</i>	3	Фонетика булан байлавлу аслу англавланы биле. Аваз сёзню маънасын алышдырагъан къуллукъну кютегенни англай. Созукъланы тутукъ авазлардан, янгыравланы сангыравлардан, оланы жутларын, къатты ва инче тутукъланы бир-биринден айырып биле. Сёзлени фонетика якъдан чече. Лексикология булан байлавлу умуми англавлагъа ес бола. Адам оьзюню ойларын, гьислерин айтагъанда сёз кютеген къуллукъларын англай. Оьзюню сёз байлыгъын артдыра. Сёзню лексика ва грамматика маъналарын, ону лексика маънасын тюрлю-тюрлю къайдаларда англатьп бола. Сёзню грамматика ва лексика маъналарын айырып биле. Бирикген ва бирикмеген сёзтагъымланы бир- биринден айырып биле. Оьз башына къолланагъан тил гесимлени, оланы формаларын оьз башына къолланмайгъан тил гесимлени айырып биле.
---	---	---	---	---

2	Синтаксис ва пунктуация.	Синтаксисни аслу оьлчевлери. Сёзтагъым ва жумла синтаксисни оьлчевлери гьисапда. Текст синтаксисни оьлчевю гьисапда. <i>Яшавда гёрген затларына байлавлу сочинение</i>	1	Синтаксис тилни бёлюгю гьисапда нени ахтарагъанны ва ону оьлчевлерин англай. Сёзтагъым, жумла ва текст синтаксисни оьлчевлери экенни англай. Синтаксисни оьлчевлери бир-биринден нечик айрылагъанны биле.
3	Сёзтагъым	Сёзтагъым синтаксисни оьлчевю гьисапда. Сёзтагъымланы тюрлюлери. Сёзтагъымда сёзлени байлаву. Сёзтагъымланы грамматика маъналары. Сёзтагъымны чечив <i>Англатьв диктант. Проект «Къумукъ тилде жанланы атлары»</i>	2	Сёзлени арасындагъы байлавланы тюз айырып билмек. Байлав нени кёмеклиги булан яшавгъа чыгъарылагъанны токъташдырмакъ. Маъналары бирбирине ювукъ сёз тагъымлардан пайдаланып билмек. Сёз тагъымланы жумлалардан айырып биле. Жумладагъы сёз тагъымланы айырып, оланы аслу сёзюн ва таби болагъан сёзюн гёрсетип, олар къайсы тил гесимлерден тизилгенни англатьп бола.

4	Текстни къурулуш у. Тилни стиллери	Текстни къурулушу. Тилни стиллери. <i>Плангъа гёре изложение.</i>	3	Текстни белгилерин, оланы тюрлюлерин, къурулушун англатьп билмек. Хабар ва ойлав текстлеге мисаллар гелтирив. Текстлердеги жумлаланы бир-бири булангъы байлавун гёрсетив. Текстни темасын, ону аслу маънасын, къурулушун англатьв. Текстлеге баш салмагъа уйренив. Оьзюню булан болгъан бир агъвалатгъа хабар текст тизив. Тюрлю-тюрлю стиллерде язылгъан текстлени айырып би-лив. Оланы бирбиринден айы-рагъан белгилерин гёрсетив. За-явление яда оьзге документ язып, шо
---	---	--	---	--

				докумен кыйсы стилге гирегенни гөрсөтүп аяклав.
5	Простой жумла	Жумланы грамматика туюбу. Жумлада сөзлөнгөн гезиги. Не муратта айтылганына гөре жумлаланы тюрлөдөрү. <i>Кыйсыга изложение. Эркин темага сочинение.</i>	3	Жумланы ва сөз тагымны арасындагы башгалыкларын айырып билмек. Текстден простой жумлаланы табып, олар неге простой экенин аңлатып бажара. Хабар, сорав ва чакырып жумлаланы интонация якдан айырып биле ва авуз тилде тюз кыюлай.
6	Эки бөдөк жумла. Жумланы баш уьорлери.	Жумланы баш уьорлери. Иеси. Хабарлык. Ишликден этилген простой хабарлык. Кышма хабарлык. Иеси булан хабарлыкны арасында тире. <i>Грамматика тапиурувлу тергев диктант</i>	3	Жумланы баш уьорлерин соравлага ва маьналарына гөре айырып биле. БЭки бөдөк жумлаланы бир бөдөк жумлалардан айырып биле. Жумладан экинчи даражалы уьорлени табып, олар кыйсы уьорлер болаганны аңлатып бола. Баш уьорлер кыйсы тил гесимден этилгенни аңлата. Простой ва кышма хабарлыклары бирбиринден айырып биле. Иесини де, хабарлыкны да арасында тире кыачан салынаганны биле.

7	Жумланы экинчи даражалы уьюрлери	Жумланы экинчи даражалы уьюрлери. Генглешген ва генглешмеген жумлалар. Толумлукъ. Тувра толумлукъ. Къыя толумлукъ. Белгилевюч. Къошумлукъ.	6	Жумланы экинчи даражалы уьюрлерин айырып билмек. Олар къайсы тил гесимлерден этилгенни англата. Жумладан толумлукъланы тюрлюлнрин табыр, олар къайсы толумлукъ экенни англата. Гьалланы маъна якъдан тюр-
---	---	--	---	---

		Гьал. Гьалланы тюрлюлери. Ер гьал. Заман 1 гьал. Себеп гьал. Мурат гьал. Кюй гьал. Оьлчев-даража гьал. <i>Суратгъа гёре сочинение.</i>	1	люлерин табып, олар къайсы гьал экенни англатып бола. Простой эки бёлюкю жумлаланы тюрлюлерин синтаксис якъдан чече. Жумланы баш уьюрлерини ва экинчи даражалы уьюрлерини аслу белгилерин, оланы тюрлюлерин, олар аслу гьалда къайсы тил гесимден этилегенин биле. Жумланы синтаксис якъдан чечип бола.
8	Бир бёлюкю лю жумлалар	Бир бёлюкю жумланы баш уьюрю. Ат жумла. Белгили бетли жумлалар. Белгисиз бетли жумлалар. Ортакъ бетли жумлалар. Бетсиз жумла. Толмагъан жумлалар. Бир бёлюкю жумланы чечив. Тергев соравлар ва тапшурувлар. <i>Суратлав сочинение</i>	2	Бир бёлюкю жумлаланы оланы белгилерине гёре айырып бажармакъ. Бир бёлюкю жумлаланы (ат жумла, белгили бетли жумлал, белгисиз бетли жумла, ортакъ бетли жумлала, бетсиз жумла) текстден табып, бир-биринден айырып бажармакъ. Толмагъан жумлаланы толгъан жумлалардан айырмакъ. Бир бёлюкю ва эки бёлюкю жумлаланы бир-биринден белгилерине гёре айырып бажармакъ, оланы синтаксис якъдан маънадаш болма мумкинлигин токъташдырмакъ. Къайсы белгиге гёре жумлалар бир бёлюкю ва эки бёлюкю болагъанын англатмакъ. Бир бёлюкю ва эки бёлюкю жумлаланы моделлерин этмек, жумлаланы синтаксис якъдан чечмек, токътав белгилени англатмакъ.

9	Простой кьошумлу жумла	Кьошумлу жумланы гьакьында англав. Бир жынслы уьюрлени арасында байлавучлар. Бир жынслы уьюрлени арасында айыргьыч. Кьуршайгьан сёзлер ва оланы ягьында токьтав белгилер. Бир жынслы уьюрлери булангьы жумлаланы чечив. <i>Охулгьан хабарлагьа байлавлу сочинение.</i>	3	Бир жынслы уьюрлени белгилерин, оланы бир-бири булангьы байлавлугьун (байлавучлу ва байлавучсуз) билмек. Бир жынслы ва бир жынслы тьогьол белгилевючлени айырып билмек. Бир жынслы уьюрлери булангьы жуммаланы схемаларын этмек. Бир жынслы уьюрлери булангьы жумлалардан кьуршайгьан сёзлени табып бажармакъ. Бир жынслы уьюрлери булангьы жум-
---	-------------------------------	---	---	---

		<i>Грамматика тапшуруву дулангьы тергев диктант</i>		лаланы анализин этмек. Бир жынслы уьюрлери булагьы жумлаланы тюрлюлерин билмек. Оланы токьтав белгилеге ва синтаксис якьдан чечмек, жумлаланы схемаларын этмек.
--	--	---	--	---

10	Айрылгъан уьюрлери булангъы къошумлу жумлалар	<p>Айрылгъан уьюрлени гъакъында англав. Айырылгъан къошумлукъ. Айрылгъан белгилевюч. Айрылгъан гъаллар. Гъалишлик байлам. Жумланы айырылгъан мекенлешдиреген уьюрлери булангъы къошумлу жумлалар. Айрылгъан уьюрлери булангъы жумлаланы чечив.</p> <p><i>Анлатыв диктант.</i> <i>Сурагъа гёре сочинение.</i></p>	4	<p>Айрылгъан уьюрлери булангъы жумлаланы тюрлюлерин (айырылгъан къошумлукъ, айрылгъан белгилевюч, айрылгъан гъаллар, гъалишлик байлам, жумланы айырылгъан мекенлешдиреген уьюрлери булангъы къошумлу жумлаланы, айрылгъан уьюрлери булангъы жумлаланы чечив) билмек, текстден оланы табып анализ этмек, токътав белгилерин англавмакъ, синтаксис якъдан чечмек.</p> <p>Къошулгъан уьюрлери булангъы жумлаланы (айрылгъан белгилевючлени, толумлукъланы, гъалланы, тенглешдиривлени, гъалишликлени, гиришген сёзлени, къуршайгъан сёзлени аян этеген уьюрню) тюз охумагъа ва тюз интонация булан айтмагъа уьйрене.</p> <p>Гиришген сёзлени, оланы арасында ёлугъагъан маънадашларын авуз тилде айтылагъан муратгъа гёре къоллап бола.</p>
11	Грамматика якъдан жумланы уьюрлери булан байланмагъан сёзлер	<p>Чакъырыв сёзлер. Генглешген чакъырывлар. Гиришив сёзлер, сёзтагъымлар, жумлалар. Оланы ягъында токътав белгилер. Жумлада уьнлюклер ва оланы ягъында токътав белгилер. БАР, ЁКЪ, ДЮР, ТЮГЮЛ сёзлени къолланышы. Оланы ягъында токътав белгилер</p> <p><i>Соравлагъа жаваплар берип изложение языв Проект «Юртубузну ерле-</i></p>	2	<p>Чакъырыв сёзлени авуз ва языв тилде тюз къоллап бажармакъ, оланы тюрлюлерин билмек, интонациясына, токътав белгилени салынагъан кююне тергев бермек. Текстден чакъырыв сёзлени табып бажармакъ. Жумланы иесин, чакъырыв сёз этип бажармакъ. Гиришген сёзлени маъна якъдан белгилерин билмек.</p> <p>Жумлада уьнлюклени къолланышын, оланы янында салынагъан токътав белгилерин билмек.</p> <p>БАР, ЁКЪ, ДЮР, ТЮГЮЛ сёзлени къолланышын, оланы ягъында токътав белгилени англавмакъ.</p>

		<i>рини атлары»</i>		
12	8-нчи класда гечилген материалны такрарлав	Синтаксис ва морфология. Синтаксис и пунктуация. Синтаксис ва тил культурасы. Синтаксис ва орфография.	1	Неге синтаксис ва морфология грамматика бёлюкге гирегенин биле. Тил гесимлени жумлада кютеген кюллукуларын. Простой ва кюшма жумлаланы тюрлюлерин, оланы арасында салынагъан токътав белгилени биле. Охулгъан яда берилген текст къайсы стилге гирегенни токъташдырып бола. Кюшма жумлаланы тюз язып бажара.

9 клас

№	Тема	Теманы ичделиги, тил оьсдюрюв ва тергев ишлер	саг ба тл ар	Оьтгерилме герек ишлени аянлаву
1	5-8-нчи класда гечилген материалны такрарлав	Синтаксис ва морфология. Синтаксис и пунктуация. Синтаксис ва тил культурасы. Синтаксис ва орфография	3	Тилни бёлюклерин ва шо бёлюклерде кюлланагъан тил оьлчевлени биле. Тилде кюлланагъан морфемаланы, сёз этив ва орфография кьадаларын биле. Тил культурасы булан байлавлу маъмуматланы англай.
2	Кюшма жумлалар.	Байлавучлу ва байлавучсуз кюшма жумлалар. <i>Сочинение: «Мен школаны битгенде»</i> <i>Англатьв диктант.</i>	5	Кюшма жумлаланы тюрлюлерин (тизилген, иерченли, байлавучсуз) бирбири булан тенгleshдирип, оланы гесеклери бир-бирине не йимик алатланы кемеклиги булан байлангъанны токъташдыра. Тюрлю-тюрлю байлавучланы кемеклиги булан этилген кюшма жумлаланы (байлавучлу — тизилген ва иерченли кюшма жумлалар; байлавучлу — байлавучсуз кюшма жумлаланы) танып, токъташдырма уьйренмек. Тюрлю тайпа кюшма жумлалар тизип, синтаксис маънадашлардан пайдаланып билмек.

3	Тизилген кьошма жумлалар.	Кьошагъан, айырагъан ва кьаршылыкълы байлавучлары булангъы тизилген кьошма жумлалар. Тизилген кьошма жумлаларда токътав белгилер. <i>Грамматика тапиуруву ду-</i>	3	Тизилген кьошма жумла тюз тизилгенми яда тюз тизилмегенми, токъташдыра, неге тюз тизилмегенни аян эте. Тизилген кьошма жумланы тизимин, ону маънасын, гесеклени интонация бирлигин англатып билмек.
---	----------------------------------	--	---	--

		<i>лангъы тергев диктант Суратгъа гёре сочинение. Проект: «Къумукъ тилде тухум сёзлер».</i>		Авуз тилде тизилген кьошма жумланы кьоллайгъан кьайдаларын билмек. Тизилген кьошма жумлаланы синтаксис якъдан ва токътав белгилерине анализ этмек. Тизилген кьошма жумлаларда токътав белгилени кьоллап билмек.
--	--	---	--	---

4	Иерченли кьошма жумлалар.	<p>Баш ва иерчен жумлалар. Иерчен жумлаланы журалары. Иерчен иеси бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен хабарлыкъ бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен толумлукъ бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен белгилевюч бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен гьал бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен кюй бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен вакъти бёлюгю булангъы жьошма жумла. Иерчен ер бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен себеп бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен мурат бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен тенглешдирив бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен къаршылыкълы бёлюгю булангъы кьошма жумла. Иерчен натижа бёлюгю ва иерчен кьошумлукъ бёлюгю булангъы кьошма жумлалар. Бир нече иерчен бёлюгю булангъы кьошма жумлалар.</p> <p><i>Айырыв диктант.</i> <i>Яшавда гёрген затларына байлавлу сочинение Тергев диктант.</i></p>	15	<p>Иерчен кьошма жумлаланы баш ва иерчен гесеклерин айырып, олар бирбирине нечик байлангъанны англатып билмек.</p> <p>Иерчен кьошма жумлаланы тюрлюлерин (иерчен иеси, хабарлыкъ, белгилевюч, гьал жумлалар) бир-биринден айырып бажармакъ.</p> <p>Бир нече иерчен гесеги булангъы иерченли кьошма жумлаланы оланы белгилерине гёре айырып билмек, иерчен гесеклени баш гесек булангъа байлавлугъун токъташдырмакъ.</p> <p>Простой ва кьошма жумлаланы маънадаш гьисапда кьолланагъан гезиклерин токъташдырмакъ.</p> <p>Иерченли кьошма жумлаланы тизилеген ва кьолланагъан къайдаларын билмек.</p> <p>Иерченли кьошма жумлаланы синтаксис якъдан ва токътав белгилерине гёре чечмек.</p> <p>Тюрлю тайпа кьошма жумлалар тизип, синтаксис маънадашлардан пайдаланып билмек.</p>
5	Байлавучсуз кьошма жумлалар.	<p>Байлавучсуз кьошма жумлаланы гъакъында англав. Байлавучсуз кьошма жумлаланы гесеклерини маъна аралыкълары. Байлавучсуз кьошма жумлаларда айырымны ва айырым бюртюкню</p>	5	<p>Байлавучсуз кьошма жумлаланы маъна якъдан тюрлю-тюрлюлерин тизме ва оланы авуз тилде кьоллама уйрене, шо жумлаланы арасында синтаксис якъдан маънадашларын гёрсетип бола. Байлавучсуз кьошма жумлаланы тизилеген грамматика къайдаларын, оланы</p>

		<p>къолланышы. Байлавучсуз къошма жумлаларда эки бюртюкню къолланышы. Байлавучсуз къошма жумлаларда тирени къолланышы.</p> <p><i>Эркин темагъа сочинение.</i> <i>Грамматика тапшуруву дулангъы тергев диктант</i></p>		<p>авуз тилде къолланышын билмек, оланы синтаксис якъдан ва токътав белгилерине гёре чечмек.</p> <p>Байлавучлу ва байлавучсуз къошма жумлаланы грамматика маънадашлар болуп къолланагъан гезиклерин гёрсетмек.</p> <p>Байлавучсуз къошма жумлаланы гесеклерини маъна аралыкъларын билмек; Байлавучсуз къошма жумлаларда токътав белгилени (айырымны, тирени, эки бюртюкню ва айырым бюртюкню) къолланышын билмек;</p> <p>Сёйлевде байлавучлу ва байлавучсуз къошма жумлаланы къоллап билмек. Байлавучсуз къошма жумлаланы синтаксис якъдан ва токътав белгилерине гёре чечмек.</p>
6	Тувра ва кыя сёзлер.	<p>Тувра сёз. Тувра сёзню ичинде авторну сёзлери. Тувра сёзю булангъы жумлаларда токътав белгилер. Кыя сёз. Тувра сёзню кыя сёзге, кыя сёзню тувра сёзге айландырыв. Цитаталар ва оланы ягъында токътав белгилер.</p> <p><i>Изложение.</i> <i>Тергев диктант.</i></p>	3	<p>Тувра ва кыя сёзлени текстден табып, оланы кёрулушун, этилеген кююн билмек.</p> <p>Тувра ва кыя сёзлери булангъы жумлаланы маънадаш гысапда къолланывун билмек.</p> <p>Бирев айтагъан затны башгъа биревге не ёлларда билдирмеге болагъанны биле (тувра сёз ва кыя сёз; тувра сёзню кыя сёзге, кыя сёзню тувра сёзге айландырыв).</p> <p>Тувра сёзю булангъы жумлаларда токътав белгилени салып бажармакъ. Тувра сёзню кыя сёзге, кыя сёзню тувра сёзге айландырып бажармакъ. Сёйлейгенде авторну сёзлерин айырып билмек. Тувра сёзню кыя сёзге айландырып бажармакъ.</p>

7	Тилни гъакъында умуми маълуматлар	Жамиятны яшавунда тилни агъамияты. Тилни оьсюю. Къумукъ тилни оьсюю. Къумукъ адабият тил ва къумукъ тилни диалектлери. Къумукъ тилни тюрк тиллени арасындагъы ери; Къумукъ тилни рус ва дагъыстан тиллер булангъы аралыгъы. Адабият тил ва стилистика. Стилистика ва тил культурасы.	3	Къумукъ тилни халкъара яшавунда кютеген къуллугъун, къумукъ халкъ учун тилни агъамиятын, ону гъезеллигин, байлыгъын ва чеберлигин англай. Къумукъ тилни гъакъында умуми маълуматлар гелтирип бажармакъ. Жамиятны яшавунда къумукъ тилни агъамиятын билмек. Къумукъ тилни оьсюю гъакъында маълуматлар гелтирип бажармакъ. Къумукъ адабият тил ва къумукъ тилни диалектлери. Къумукъ тилни тюрк тиллени ара-
		<i>Проект; «Къумукъ тилде дарман отланы атлары» Грамматика тапиуруву дулангъы тергев диктант</i>		сындагъы ери; Къумукъ тилни рус ва дагъыстан тиллер булангъы аралыгъы. Адабият тил ва стилистика. Стилистика ва тил культурасы.
8	Гечилген материалны такрарлав.	Тизилген къошма жумлаланы тюрлюлери. Иерченли къошма жумлаланы тюрлюлери. Байлавучсуз къошма жумла. Тувра ва къыя сёз. <i>Анлатыв диктант.</i> <i>Айырыв диктант.</i>	3	Тизилген къошма жумланы тизимин, ону маънасын, гесеклеринини интонация бирлигин анлатып бажармакъ. Иерченли къошма жумлаланы баш ва иерчен гесеклерини байлавлугъун оланы маъна якъдан тюрлюлерин, иерчен гесеклени баш гесек булангъа байлавлугъун токъташдырып бажара. Байлавучсуз къошма жумлаланы тизилеген къайдаларын, оланы авуз тилде къолланышын, токътав белгилерин англата. Тувра ва къыя сёзлени текстден табып, оланы къурулушун, этилеген кююн биле.